



Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Навчально-науковий центр “Інститут біології та медицини”

Кафедра біології рослин
Канівський природний заповідник

ВИЗНАЧАТИ ЗЛАКИ – ЛЕГКО!



Видавець ПАЛИВОДА А. В.
Київ, 2017

**УДК 582.542.11:581.4](477.46)(072)
В23**

*Затверджено на засіданні Вченої ради
Навчально-наукового центру “Інститут біології та медицини”
Київського національного університету імені Тараса Шевченка
протокол № 5 від 14 листопада 2016 р.*

УКЛАДАЧІ

Олена Володимирівна Вашека, канд. біол. наук, асистент кафедри біології рослин

Василь Леонович Шевчик, канд. біол. наук, старший науковий співробітник

РЕНЦЕНЗЕНТИ

Абдулоєва О. С., канд. біол. наук, доцент

Бабенко А., канд. біол. наук., старш. наук. співр.

Вашека О. В., Шевчик В. Л.

В23 **Визначати злаки – легко!** : методичні рекомендації / Вашека О. В., Шевчик В. Л. –
К.: ПАЛИВОДА А. В., 2017. – 44 с.
ISBN 978-966-437-499-3.

Визначник розроблено спеціально для викладачів та студентів, що проходять практику на базі Канівського природного заповідника. Він складається із двох частин: в першій наведено коротку інформацію про морфологію злаків та подано ілюстрації, які унаочнюють певні структури; у другій частині наведено власне ключ, побудований за принципом дихотомії. Користуючись ключем можна визначити 42 роди та 98 видів злаків, які зростають на території Канівського заповідника.

Методичні рекомендації призначено для студентів, аспірантів і викладачів біологічних факультетів університетів.

УДК 582.542.11:581.4](477.46)(072)

ISBN 978-966-437-499-3

© Вашека О. В., Шевчик В. Л., 2017

© Видавець ПАЛИВОДА А. В., 2017

Вступ

Родина Poaceae (Тонконогові), або Gramineae (Злакові) є однією із найбільших серед квіткових рослин. Вона представлена понад 11 000 видів, що мають майже космополітичне поширення. В Україні – це одна із провідних родин, яка налічує 96 родів та близько 420 видів.

Часом студенти бояться або не хочуть визначати злаки, вважаючи завдання занадто складним. Не сприяють цьому і більшість визначників, особливо ті, які включають інформацію про велику кількість видів, містять багато термінології, часом не зрозумілої для студентів, а іноді навіть мають неточності в ключах. Не набагато кращими є і більшість ілюстрованих видань, або інтернет-джерел, використовуючи які студенти намагаються просто вгадати вид за наявним зображенням, але це не так-то і просто зробити, якщо “злаки всі однакові”.

Тому виникла ідея створення даної методичної розробки, мета якої допомогти зробити процес визначення злаків, що трапляються на території Канівського природного заповідника, простим та доступним.

За основу було прийнято дихотомічний ключ, що наведений у “Визначнику вищих рослин України” (1987), який був скорочений до кількості видів, що зростають в Канівському природному заповіднику, перекладений українською мовою та дещо змінений. Автори навмисне не спрощували хід визначення, намагаючись підкреслити морфологічні відміни між родами та видами. Водночас ключі були доповнені деякими характерними ознаками, які чітко видно на живих рослинах.

У першій частині методичних рекомендацій подано інформацію про морфологію злаків, друга – містить власне ключ. Ілюстративний матеріал (за деякими виключеннями, що вказані по тексту) є авторським та включає близько 70 рисунків, що згруповані відповідно до типу ознак. Дані зображення дозволяють детально розглянути та усвідомити найважливіші морфологічні особливості злаків, в тому числі будову колосків та квіток.

А отже, злаки не повинні вже здаватись однаковими, оскільки відомо, де саме потрібно шукати відмінності!

Опрацювавши першу частину, радимо перейти до ключа, за яким можна визначити 42 роди та 98 видів, які зростають в Канівському природному заповіднику, або хоча б один раз наводились для даної території. Для зручності використання наприкінці визначника наведено алфавітні покажчики.

Автори бажають успіху всім, хто бажає скористатись даним ключем!!!



Список використаних скорочень

⊙ – однорічник	Лус. – луска
⊕ – дворічник	Ниж. – нижній
24 – багаторічник	Ниж. кв. лус. – нижня квіткова луска
Б.-м. – більш-менш	Ниж. кол. лус. – нижня колоскова луска
Бур. – бур'ян	Обл. – область
Верх. – верхній	Окол. – околиці
Верх. кв. лус. – верхня квіткова луска	Охорон. – охороняється
Верх. кол. лус. – верхня колоскова луска	П-в – півострів
Внутр. – внутрішній	Пд. – південь
Г. – гірський	Пд.-зх. – південний-захід
Діам. – діаметр	Пд.-сх. – південний-схід
Ж. – жилка	Пил. – пиляк
Завв. – заввишки	Пл. – пластинка
Завд. – завдовжки	Пн. – північ
Завш. – завширшки	Пн.-зх. – північний-захід
Зовн. – зовнішній	Пн.-сх. – північний-схід
Зх. – захід	Р. – рослина
Кв. – квітка	Р-н – район
Кв. лус. – квіткова луска	Ст. – стебло
КЗ – Канівський природний заповідник	Суцв. – суцвіття
Кол. – колосок	Сх. – схід
Кол. лус. – колоскові луски	Ур. – урочище
Корм. – кормова рослина	Ч. – частина
Крщ. – кореневище	Яз. – язичок
Л. – листок	
Лік. – лікарська рослина	



ТРОХИ ІНФОРМАЦІЇ ПРО МОРФОЛОГІЮ ЗЛАКІВ

Життєва форма

Всі злаки, що притаманні нашій флорі, – трав'янисті рослини, тобто вони не мають багаторічних надземних здерев'янілих органів із бруньками відновлення. За життєвою формою вони можуть бути однорічниками, дворічниками та багаторічниками.

Однорічники (їх позначають символом ☉) – не мають багаторічних органів та бруньок відновлення, тобто проходять весь життєвий цикл за рік – півтора. До цієї групи відносять і озимі злаки, насіння яких проростає восени, молоді рослини переживають зиму, а цвітуть і плодоносять вони навесні-влітку наступного року.

Дворічники (їх позначають символом ☺) мають життєвий цикл тривалістю від 12 до 24 місяців, хоча, залежно від умов, він може тривати від кількох місяців до 2-3-х років. Як правило, у перший рік життя такі злаки нарощують вегетативну масу, а цвітуть та плодоносять – у наступні роки життя.

Багаторічні злаки (їх позначають символом ☜) – мають багаторічні органи (кореневища або дернинки), які разом із бруньками відновлення знаходяться під землею, або близько біля її поверхні. Надземні пагони, утворені багаторічними злаками, живуть лише один вегетаційний сезон.

Багаторічний злак можна відрізнити від однорічного за наявністю кореневищ, куртин, дернин або відмерлих залишків органів, які були утворені у попередній сезон вегетації.

Коренева система та метаморфози підземних органів

Коренева система злаків завжди мичкувата (вторинно-гоморизна), тобто головний корінь рано відмирає, а всі інші корені є додатковими або бічними за походженням та майже однакові за розмірами. Мичкувата коренева система формується під час кушіння та може бути китицеподібною або бахромчастою.

Проростки більшості багаторічних злаків через певний час після проростання починають галузитись. Галуження у злаків ще називають **кушінням**. Залежно від способу утворення бічних паростків злаки поділяють на три основні групи: кореневищні, рихлокущові, щільнокущові та столоноутворюючі (**рис. 1**).

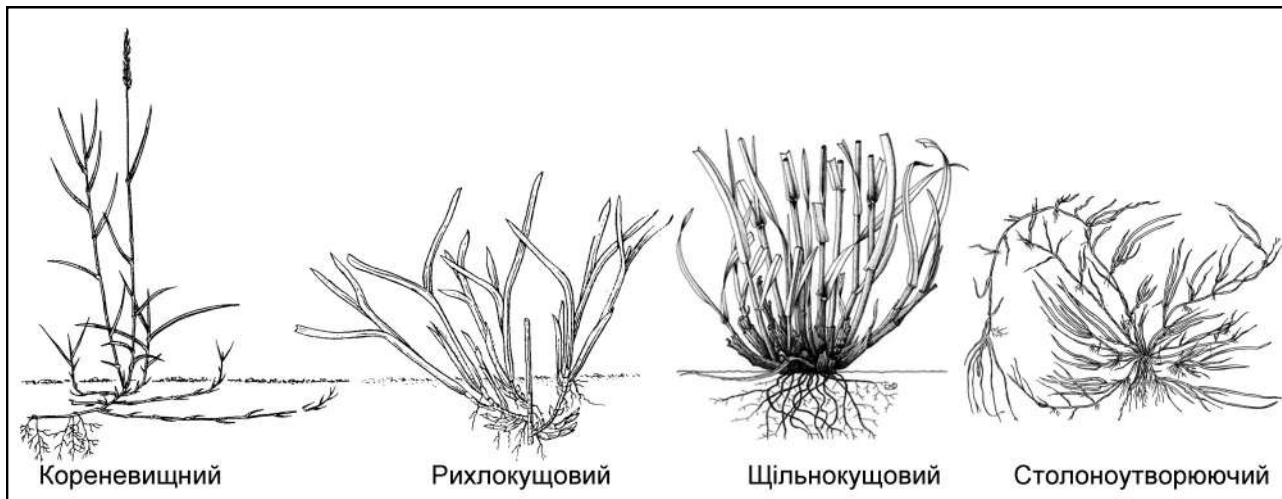


Рис. 1. Тип кушіння у злаків (за Васильєв и др., 1978).

Кореневищні злаки утворюють нові вертикальні пагони через кілька міжвузлів на підземному видозміненому пагоні – **кореневищі**, тому суцільної щільної дернини не формують.

Рихлокущові злаки мають зону кушіння, що знаходиться під поверхнею ґрунту. Бічні пагони ростуть спочатку горизонтально, пробиваючи ростовою верхівкою пазуху покривного листка (тобто утворюються екстравагінально), формують кілька коротких підземних міжвузлів, а потім виходять на поверхню ґрунту.

Щільнокущові злаки – мають вузол кушіння над поверхнею ґрунту, а молодий пагін або зовсім не виходить з листової пазухи головного пагону, або, витягнувшись, відхиляється від нього. Такі злаки формують дуже щільні дернини.

Існує також проміжна група **кореневищно-кущових** злаків, які відрізняються від кореневищних утворенням недовгих чисельних кореневищ, що дають пагони, які в свою чергу кущаться. При цьому формується система кущів, які зв'язані короткими кореневищами, тобто **дернина**.

Столоноутворюючі злаки мають плагіотропні надземні пагони, які у вузлах легко вкорінюються та формують нові пагони, що стеляться і вкривають поверхню ґрунту “килимом”.

Стебло

Стебло злаків має назву **соломина**. Воно кругле на поперечному перерізі, переважно порожнисте всередині (виповнене тільки у вузлах) та розділене на вузли і міжвузля (**рис. 2**). **Вузол** – це місце прикріплення листка до стебла. У злаків вузли здуті та заповнені всередині паренхімою.

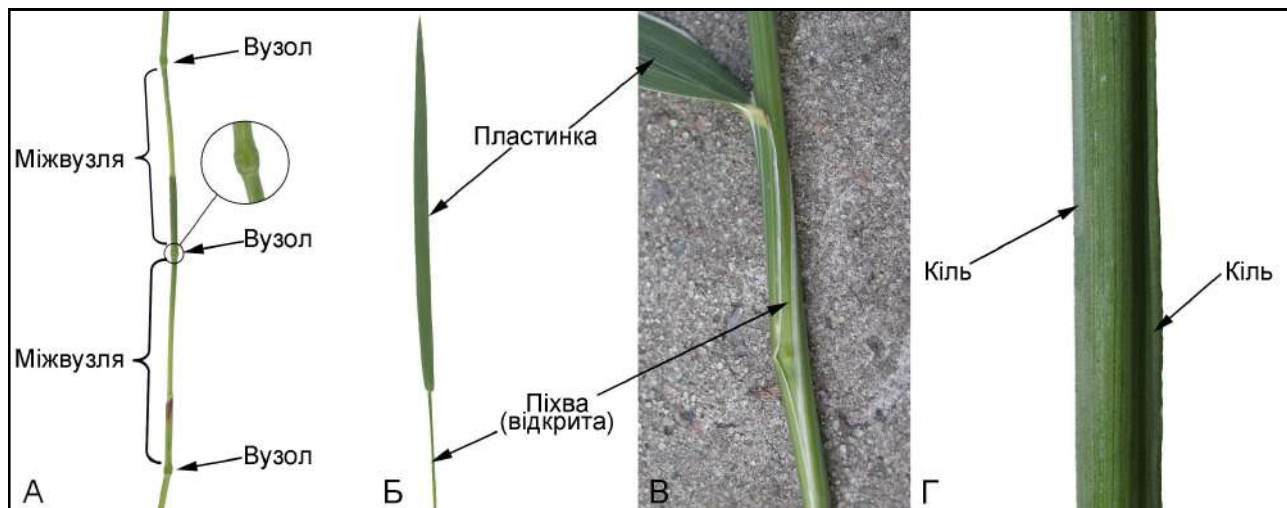


Рис. 2. Будова стебла та листків у злаків: А – стебло (листки видалені); Б – листок; В – листок, прикріплений до стебла, Г – закрита піхва з кілем.

Листки

Злакам флори України притаманні **лінійні** або **лінійноланцетні** листки (рис. 2), які різняться за розмірами та можуть бути від кількох мм в діаметрі, наприклад, як у ковили (тоді їх називають **волосовидними**) – до 5 см завширшки, наприклад, як у очерету. Листки злаків не мають черешків та розділені на піхву та пластинку (рис. 3). Листорозміщення (філотаксис) у злаків почергове або дворядне.

Піхвою називають нижню частину листка, яка огортає собою стебло. У більшості злаків піхви відкриті, тобто їх краї не зростаються в трубку. Проте, у рослин деяких видів (наприклад, у гречиці), піхви замкнені майже по всій довжині, трохи сплюснені та кілюваті.

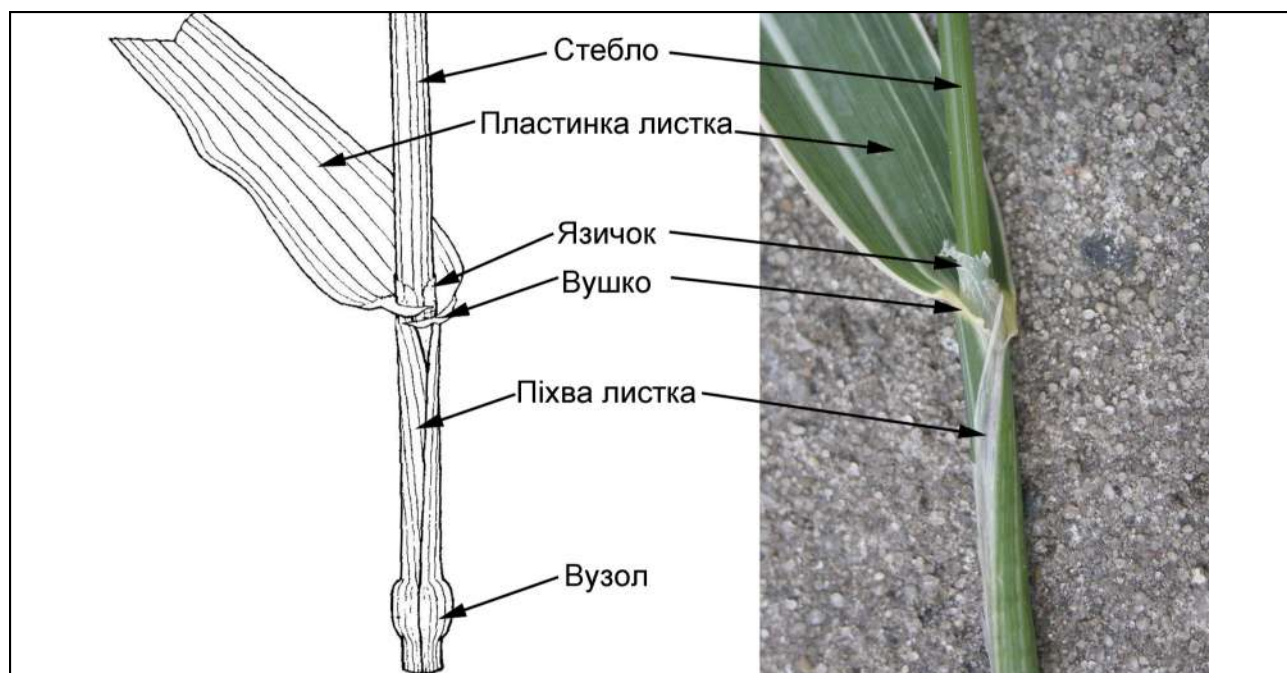


Рис. 3. Будова листка у злаків (рис. зліва за Нидон и др., 1991).

Тип піхви можна визначити, якщо потягнути листок за пластинку вниз, намагаючись зняти його зі стебла. Якщо листок розривається – то піхва закрита, а якщо знімається (принаймні до певної довжини) – то відкрита.

В місці переходу піхви у пластинку розміщується язичок (рис. 3). **Язичок** – це плівчастий утвір, який закриває вхід до піхви. Він може бути як добре розвиненим, так і редукованим або перетвореним на війки (волоски).

Суцвіття

Суцвіття у злаків завжди складні та складаються із часткових (парціальних) суцвіть – колосків. Найпоширенішими є волоті та складні колоси (рис. 4).

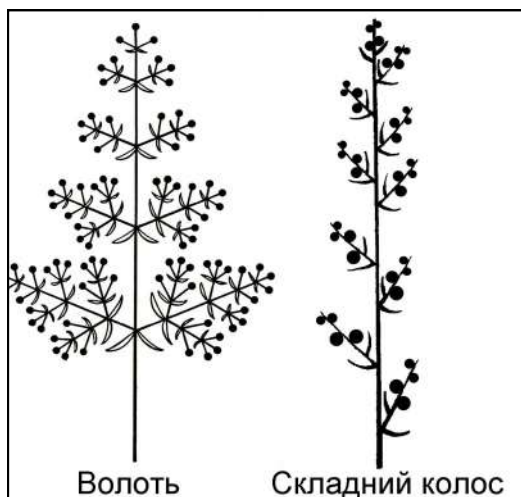


Рис. 4. Схема суцвіть злаків (за Васильев и др., 1978).

Складні колоси на головній осі несуть **сидячі** часткові суцвіття – колоски. Простих колосів у злаків бути не може, оскільки квітки утворюються лише у складі елементарних суцвіть – **колосків** (що таке “колосок” див. нижче). Складні колоси різняться за формою і можуть бути як вузьколінійними, так і широкими, як прямостоячими, так і пониклими. Інколи окремі колоси зібрані пальчато на верхівці стебла (рис. 5).



Рис. 5. Типи складних колосів: А: прямий колос; Б: колосовидні гілочки зібрані пучком на верхівці стебла; В: густий дворядний колос.

При визначенні злаків важливими ознаками колосів є **характеристики осі суцвіття** (гнучка або ламка), **спосіб розміщення колосків на осі** (по одному або групами по 2-3 шт.), **положення колоска по відношенню до осі** (спинкою або боком) (рис. 6).

Гнучкість осі можна перевірити, зігнувши суцвіття. Якщо вісь не ламається, а легко змінює свою форму, а потім відновлює попередню, – то вона гнучка.



Рис. 6. Особливості будови колосів: А: колос із гнучкою віссю; Б: колоски сидять по одному, спинками до осі колоса; В: колоски сидять по одному боками до осі

Волоті – це сильно розгалужені суцвіття, які на відгалуженнях останнього порядку несуть часткові суцвіття – колоски. Тобто кожен із колосків не прикріплюється основою безпосередньо до центральної осі суцвіття, а сидить на більш-менш довгій ніжці. Інколи ніжки добре помітні, але у випадку колосоподібних волотей необхідно ретельніше розглядати головну вісь.

У випадку, коли волоть важко відрізнити від колоса, можна зігнути суцвіття – так значно легше роздивитись наявність ніжок (відгалужень головної осі) (див. рис. 7).



Рис. 7. Колосоподібні волоті: А: циліндрична, густа колосовидна волоть; Б: вона ж на згині (видно ніжки колосків); В: циліндрична, густа, колосовидна лопатева волоть на згині (видно гілочки суцвіття, до яких пророслі колоски).

Волоті більш різноманітні, ніж колоси, за розмірами та формою (**рис. 8**). Вони можуть бути як **пряmostоячими** (вісь суцвіття пряма, не нахилена), так і **пониклими** (вісь суцвіття гнучка, нахилена вниз під вагою колосків), **розлогими** (тобто із довгими гілочками першого порядку, які не притиснені до головної осі) або **стиснутими** (тобто гілочки першого порядку прилягають до головної осі). Часом гілочки щільно розміщуються на головній осі так, що формується густа **циліндрична** волоть (тобто за формою нагадує циліндр). Якщо гілочки першого порядку короткі – тоді формується **колосоподібна** волоть, а якщо довгі, то в такому випадку утворюється **розлога**, “нормальна” волоть.

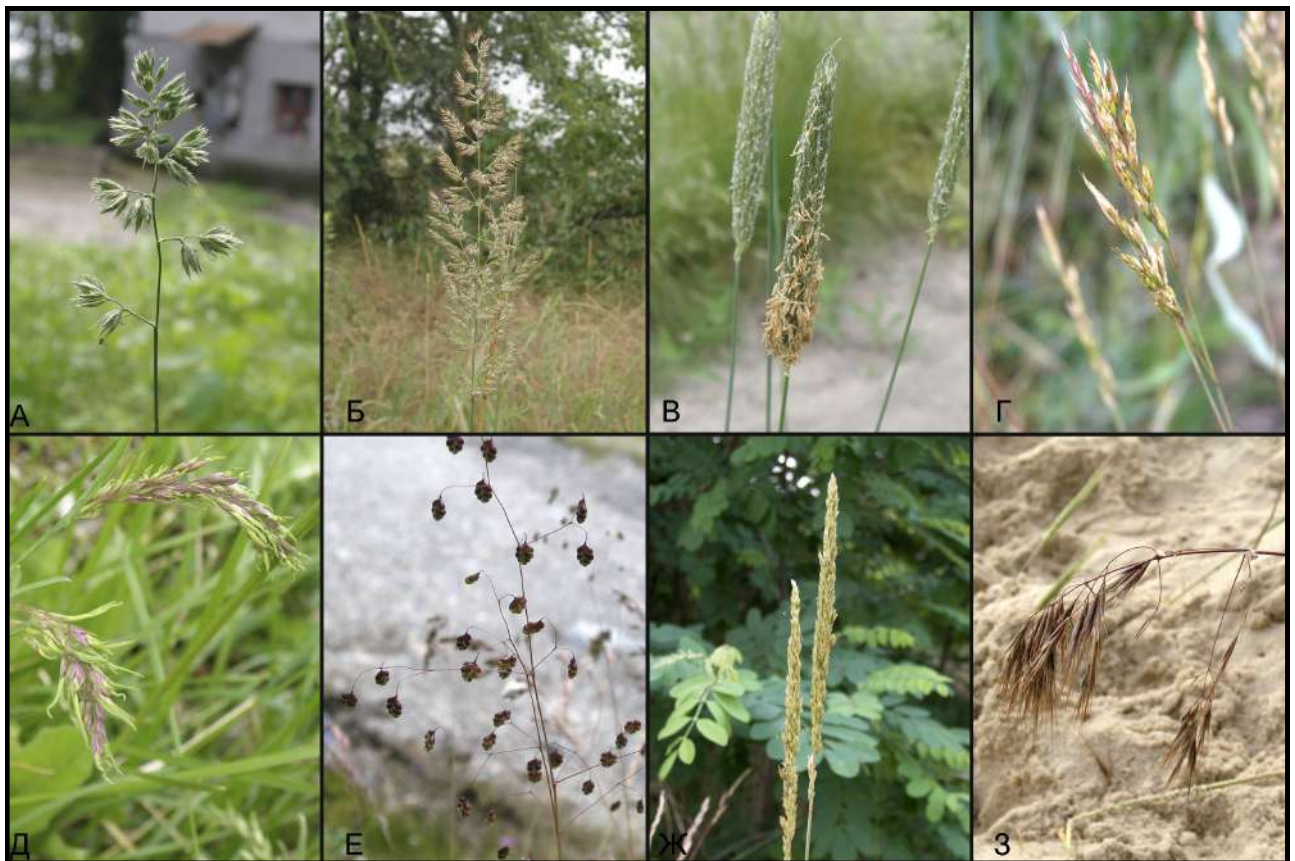


Рис. 8. Суцвіття злаків: А: китицеподібна волоть із колосків, зібраних пучками; Б: багатоколоскова волоть; В: густа циліндрична волоть; Г: пряма волоть; Д: волоть, в якій колоски замінені цибулинками; Е: розлога волоть; Ж: густа, лопатева, майже колосовидна волоть; З: поникаюча волоть.

Китицеподібною називають волоть, у якої гілочки першого порядку прикріплюються почергово до головної осі (**рис. 8 А**).

Якщо колоски у суцвітті сидять групами, які можна виокремити одна від одної, то формується **лопатева** волоть (**рис. 8 Ж**).

Іноді квітки у волоті можуть замінюватись бульбочками або цибулинками, які виконують функцію вегетативного розмноження (**рис. 8 Д**).

Що таке “колосок” та як його розпізнати?

Елементарним або парціальним (тобто таким, що вже не можна поділити на менші) суцвіттям злаків є **колосок (рис. 9)**. Він складається із осі (стебла), до якої прикріплюються квітки. Розміри колосків бувають від кількох міліметрів – до кількох сантиметрів. При основі колоска розміщуються колоскові луски, які, як вважають, є видозміненими покривними листками (брактеями) суцвіття. За ними знаходяться окремі квітки, кількість яких може бути різною. Якщо колосок містить єдину квітку – то його називають **одноквітковим**, якщо дві – **двоквітковим** і т.д.

Щоб визначити, скільки квіток є в колоску, потрібно їх порахувати за парами квіткових лусок, між якими знаходяться тичинки з маточкою або зернівки (якщо злак вже плодоносить).

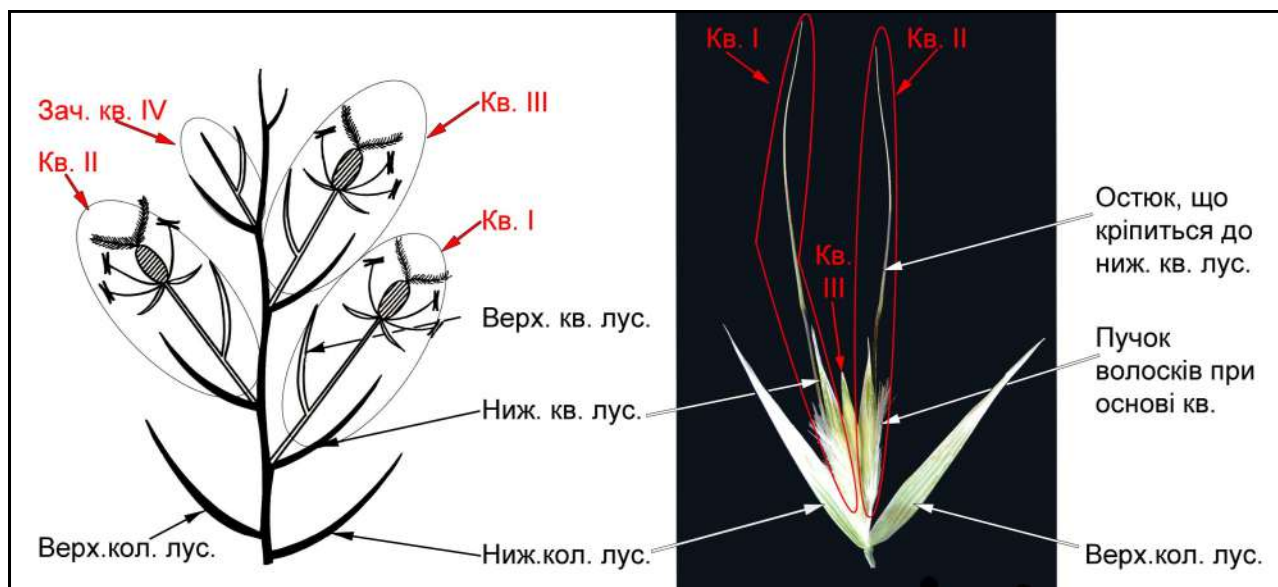


Рис. 9. Схеми будови багатоквіткового колоска (ліва частина рис. за Васильєв и др., 1978), зач. кв. – зачаткова квітка.

У нещільних суцвіттях (більшість розлогих волотей) колосок, загалом, виокремити просто, у колосоподібних волотях, де колоски розміщені щільно, треба розглядати уважно (можна використовувати лупу або бінокляр)! Деякі приклади розміщення колосків у суцвіттях показано на **рис. 10**.

Інколи (у випадку щільних колосоподібних волотей) колоски можуть утворюватись на гілочках, які приростають до головної осі таким чином, що колоски здаються сидячими. Щоб зрозуміти, яке це суцвіття насправді – волоть, чи колос, можна спробувати розділити вісь суцвіття у поздовжньому напрямку. Якщо це волоть, то вісь суцвіття легко розділиться навпіл (тобто центральна вісь не є цілісною).

Колосок можна також визначити як найменшу структуру, яка має власну ніжку.

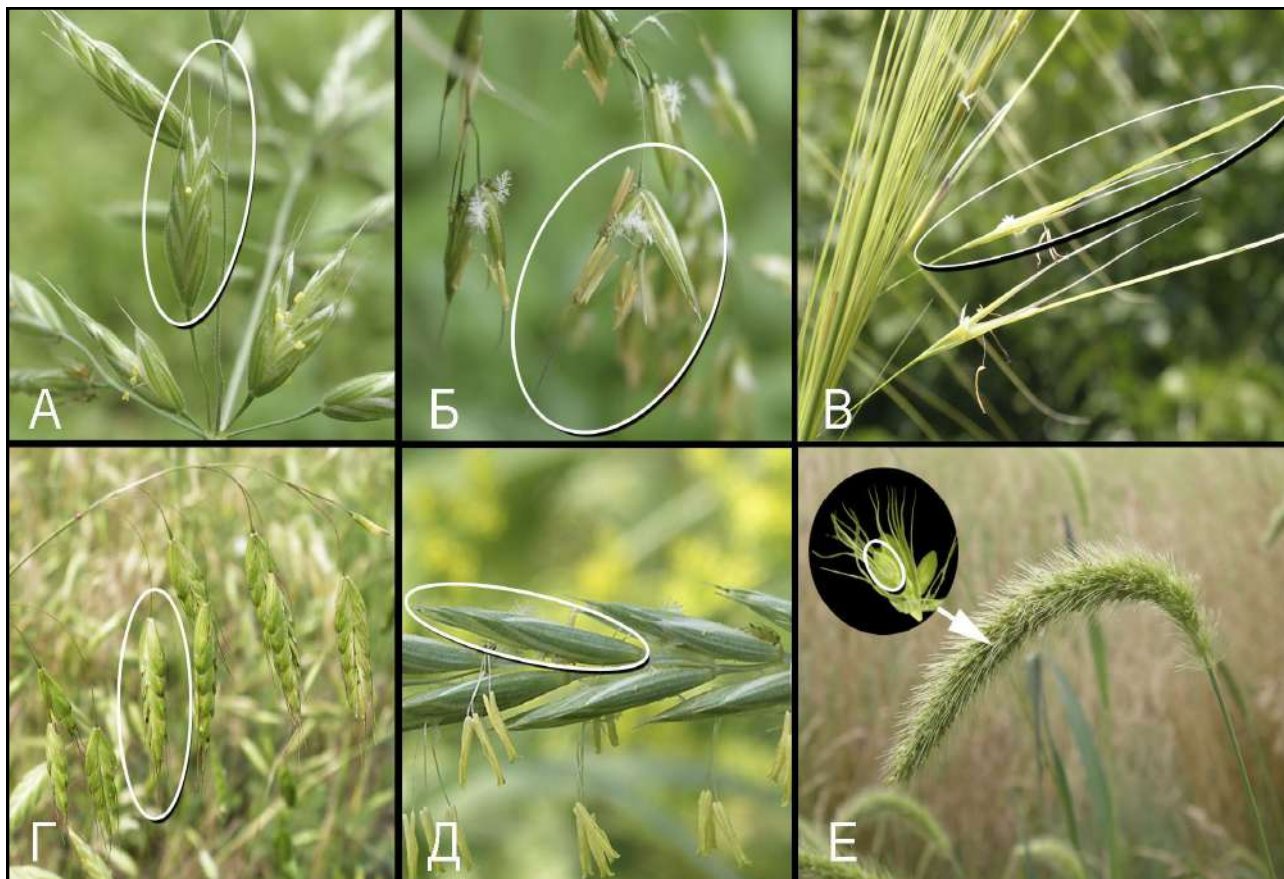


Рис. 10. Колоски у суцвіттях злаків (окремий колосок на кожному рис. виділений овалом): **А:** прямостоячі колоски, що розміщуються на ніжках, які прикріплюються мутовчасто до головної осі; **Б:** пониклі колоски у багатоквітковій розлогій волоті; **В:** видовжено-лінійні колоски із довгими остюками у волоті; **Г:** пониклі колоски у малоколосковій пониклій волоті; **Д:** сидячі колоски у складному колосі; **Е:** яйцеподібні колоски, що сидять на коротких ніжках та оточені жорсткими щетинками, які кріпляться до осі.

Ознаки колосків

При визначенні злаків найважливішими є ознаки будови колосків. Вони різняться за розмірами, формою, кількістю квіток та ознаками будови лусок (**рис. 11**).

Окрім квіток, колоски можуть містити також волоски (див. **рис. 11, В**), пучки сплутаних волоконць, а також структури, що утворились в результаті редукції квіток (див. **рис. 11, А**). Інколи колоски розміщуються групами або пучками (див. **рис. 11 Г**), причому колоски в групі можуть різнитись за статтю (бути тичинковими – ♂, маточковими – ♀, або тичинково-маточковими – ♂), або способом прикріплення (наприклад, центральний колосок – сидячий, два бічні – мають короткі ніжки).

Відмінною може бути будова та стать окремих квіток у колоску, наприклад, нижня квітка – тичинкова, із колінчатим остюком, а верхня – двостатева та безоста (див. **рис. 11, Б**).

При основі колосок, як правило, несе **колоскові луски** (*glume*). В пазухах колоскових лусок розміщуються квітки, але ніколи не буває маточок чи тичинок.

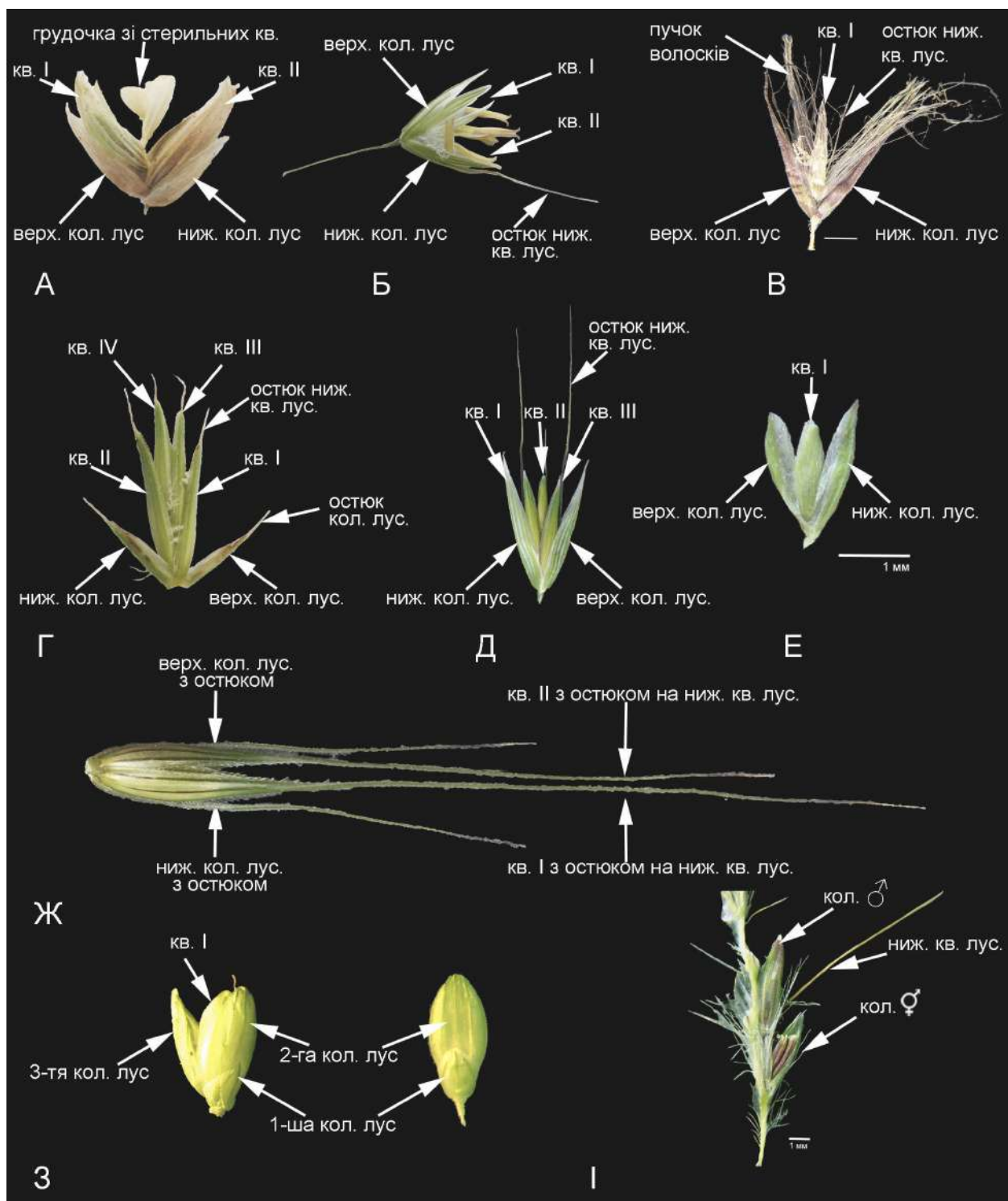


Рис. 11. Будова колосків у злаків: А: 2-квітковий кол. з двома кол. лус., двома плідними кв. та булавоподібною грудочкою із недорозвинених стерильних кв.; Б: 2-квітковий кол. – нижня кв. тичинкова, із колінчатим остюком на ниж. кв. лус., верхня кв. – двостатева, безоста; В: 1-квітковий кол. із пучком волосків при основі ниж. кв. лус., двома кол. лус. та прямим остюком, що кріпиться до основи ниж. кв. лус.; Г: 4-квітковий кол., у якого кол. лус. мають прямі остюки, а ниж. кв. лус. – загнуті; Д: 3-квітковий кол. з двома кол. лус., ниж. кв. лус. усіх кв. мають довгі колінчасті остюки; Е: 1-квітковий кол.; Ж: 2-квітковий кол. із двома кол. лус., що несуть довгі прямі остюки та двома кв., ниж. кв. лус. яких також мають довгі остюки; З: 1-квітковий кол. з трьома кол. лус. – зовнішня (перша) кол. лус. значно менша за інші, внутрішні кол. лус. (друга та третя) однакові та закривають кв.; І: колоски сидять групами по два – нижній кол. – двостатевий, верхній – чоловічий або стерильний, ниж. кв. лус. двостатевої кв. перетворена на остюк.

Колоскові луски зазвичай легко відділити від решти колоска. Для цього достатньо міцно притиснути основу колоска та потягти за верхівку (рис. 12).

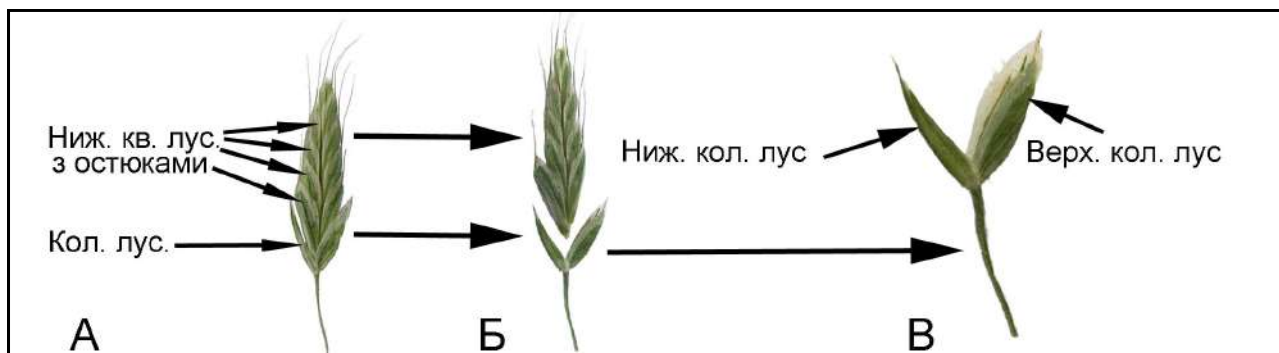


Рис. 12. Будова колоска: А: цілий колосок; Б: відділені колоскові луски та квітки; В: пара колоскових лусок.

Найчастіше колоскових лусок дві (тобто одна пара) – їх називають **верхньою колосковою лускою** (верх. кол. лус.) та **нижньою колосковою лускою** (ниж. кол. лус.). Часом колоскова луска може бути одна, або їх три (тоді зовнішньою луску називають **першою**, а внутрішні – **другою** та **третьою**). Трапляються види із чотирма колосковими лусками (тобто їх дві пари), в такому випадку їх називають **зовнішніми** та **внутрішніми**. Додаткові луски (третя або внутрішні) вважають видозміненими редукованими квітками. Для ідентифікації злаків мають значення не лише кількість колоскових лусок, а і їх розмір, форма, кількість жилок, а також наявність або відсутність **кілю** та **остюка** (рис. 13).

Остюк – це твердий голкоподібний виріст, або довге вістря, яке розміщується на верхівці луски (є її продовженням), або кріпитись до основи або середини (спинки) луски. Остюки характерні як для колоскових, так і для квіткових лусок.

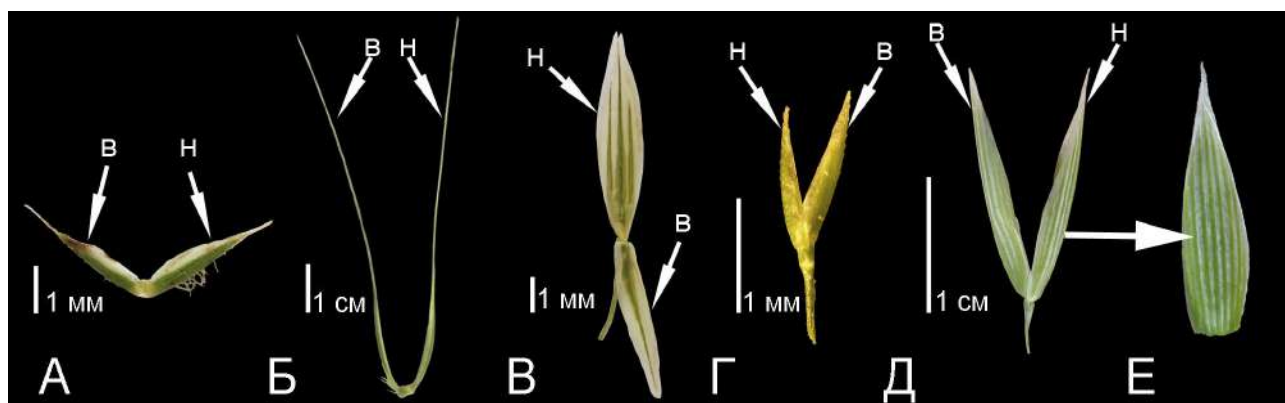


Рис. 13. Колоскові луски: А: кол. лус. з короткими остюками та війками по кілю; Б: кол. лус. лінійно-шиловидні, відтягнуті в остюки; В: безості кол. лус. із півчастим краєм, ниж. кол. лус. із 3 ж., жилки не сходяться, верх. кол. лус. – з 1 ж.; Г: ланцетні, загострені, кілюваті луски, ниж. трохи менша за верх.; Д: безості, шкірясті кол. лус.; Е: розправлена ниж. кол. лус. попереднього виду, видно 7 жилок (в – верх. кол. лус., н – ниж. кол. лус.).

Часто кількість квіток у колоску відповідає кількості остюків, що розміщуються на нижній квітковій лусці, тобто кількість остюків = кількість квіток.

Кілем називають тверду складчастість, яка простягається від основи до верхівки луски та ділить її поверхню на дві площини. Кіль притаманний як для колоскових, так і для квіткових лусок. Якщо луска має кіль, то її досить важко розправити, тобто зробити пласкою.

Систематичною ознакою є також кількість жилок, що проходять вздовж колоскових лусок. Як правило, у живих квітках злаків жилки мають зелене забарвлення та досить чітко виражені. У гербарному матеріалі виявити їх складніше. Жилки можуть з'єднуватись на верхівці луски в одну (сходитись), або закінчуватись кожна окремо (не сходиться) (див. **рис. 13 Е**).

Якою є квітка у злаків?

Квітки злаків досить подібні між собою, відмінності розрізняють лише у будові нижньої квіткової луски. Типова квітка злаків складається із двох лусок – **верхньої** (внутрішньої) **квіткової луски** (*lemma*, верх. кв. лус.) та **нижньої** (зовнішньої) **квіткової луски** (*palea*, ниж. кв. лус.) між якими розміщений андроцей та гінецей (**рис. 14**).

Згідно класичної теорії, квітка злаків виникла шляхом метаморфозу та редукції із п'ятиколової тричленної квітки лілійних. Нижня квіткова луска є видозміненою брактеею (приквітковим листком), а верхня квіткова луска відповідає двом зрослим листочкам зовнішнього кола оцвітини (третій листочок редукований). Внутрішнє коло оцвітини

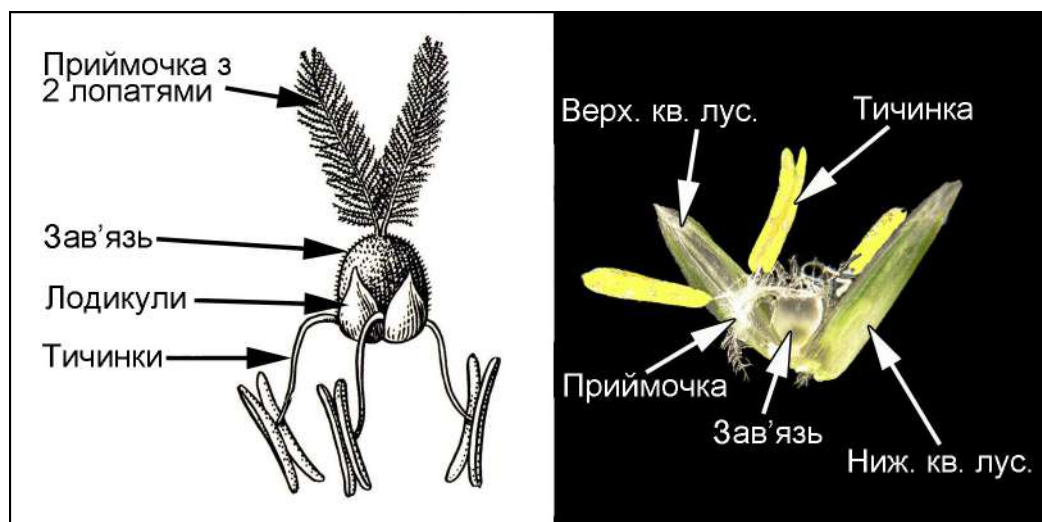


Рис. 14. Будова квітки злаків (рис. зліва за Васильев и др., 1978).

видозмінилось до двох **лодикул** (третій листочок редукований) – плівочок, які можуть бути відсутніми. Існують також інші погляди на походження та гомологію квітки злаків.

Андроцей у більшості злаків флори України складається із 3 тичинок (може бути 1, 2, 6, або багато), які розміщені в одному колі. Гінецей представлений одногніздною зав'яззю з двома довгими стовпчиками із перистими або нитчастими приймочками. Часом приймочки бувають сидячими, а їх кількість зменшується до 1, або збільшується до 3.

В закритій квітці верхня квіткова луска вставлена наче в футляр у нижню квіткову луску. При розкриванні квітки вони розходяться, а тичинки та приймочка висуваються назовні. Будова верхньої квіткової луски досить одноманітна у більшості злаків, а тому її ознаки майже не використовуються з діагностичною метою.

При визначенні злаків найважливішими є ознаки нижньої квіткової луски (**рис. 15**). Беруться до уваги наступні ознаки: форма самої луски, а також її основи та верхівки, наявність / відсутність кілю, кількість жилок та характер їх закінчення (вони зливаються разом на верхівці луски, або ні), наявність / відсутність та тип опушення тощо.

Досить часто нижня квіткова луска несе остюк. Він може прикріплюватись до основи, спинки або верхівки луски, де, в свою чергу, може бути або продовженням луски, або виходити між зубцями на її верхівці. У різних видів злаків остюки значно різняться між собою за довжиною і можуть сягати від 1 мм – до 40 см. Остюк також може бути **колінчастим**, тобто мати згин, в якому він змінює площину свого розміщення. Деяким видам притаманні двічі колінчасто зігнуті остюки. Ще однією особливістю є гвинтоподібна (спіральна) закрученість остюка, що ймовірно пов'язана із особливостями поширення плодів.

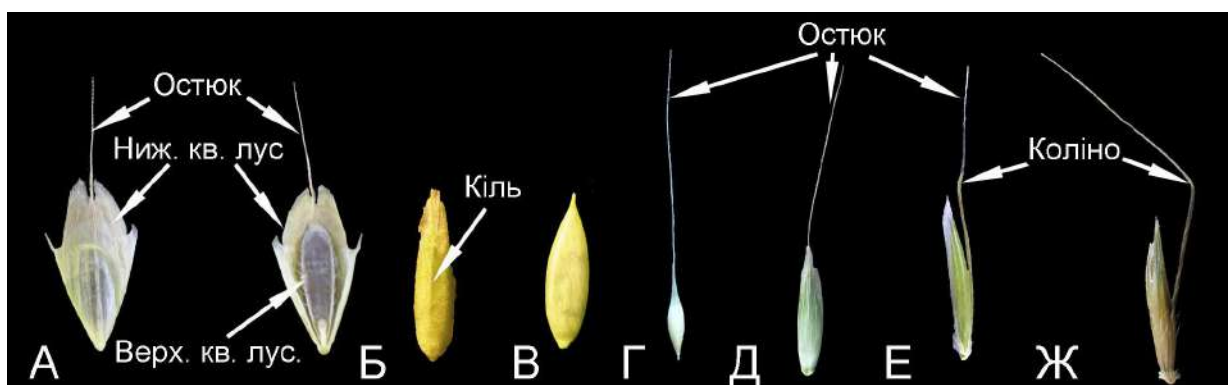


Рис. 15. Особливості будови нижніх квіткових лусок: А: квітка із зернівкою з боку нижньої квіткової луски, остюк виходить із проміжку між двома зубцями; та сама квітка з боку верхньої квіткової луски; Б: безоста нижня квіткова луска із кілем; В: безоста ланцетно-яйцеподібна нижня квіткова луска без кіля; Г: нижня квіткова луска, що поступово переходить у довгий шоловидний остюк; Д: нижня квіткова луска із остюком, що відходить від її верхівки; Е: нижня квіткова луска із колінчастим остюком, що відходить від спинки; Ж: нижня квіткова луска із колінчастим, закрученим у нижній частині остюком, що відходить від спинки луски.

Зернівка – це насінина чи плід?

Плід у злаків формується із одногніздного гінцею, що утворений на думку різних авторів із одного (апокарпний) або двох (паракарпний) плодолистиків. Зав'язь верхня, завжди з одним насінним зачатком. При формуванні насінини покриви насінного зачатку зливаються із стінками зав'язі, формуючи плід – зернівку. Тобто **зернівка** є сухим, однонасінним, нерозкривним плодом в якому важко відділити оплодень від власне насінини. Інколи зернівка може бути вкритою також квітковими лусками, які дуже щільно огортають оплодень. Якщо такі луски несуть остюк, то і він залишається при плодах та може сприяти розповсюдженню насіння, як, наприклад, у ковили (**рис. 16**). В агрономії зернівки злаків, міцно вкриті такими лусками після обмолочування, називають плівчастим зерном. Воно потребує додаткового очищення перед виробництвом з нього круп.

Ознаки зернівок нечасто використовуються при визначенні злаків флори України, оскільки вони досить одноманітні. Однак, звертають увагу на колір та форму плоду, наявність чи відсутність борозенки та приростання до оплодня квіткових лусок.



Рис. 16. Зернівки злаків: А: зернівка, що приросла оплоднем до ниж. кв. лус. із перистим, спіральньо закрученим остюком, який має два коліна; Б: овальна зернівка із борозенкою; В: широколанцетна зернівка, оточена квітковими лусками; Г: видовженоланцетна зернівка із борозенкою та чубчиком із волосків.

Отже, перш ніж перейти безпосередньо до ключа, наводимо найважливіші діагностичні ознаки злаків, які бажано розглянути та з'ясувати перед тим, як почати рухатись по ключу.

Найважливіші ознаки для визначення злаків наступні:

Життєва форма.

Тип суцвіть.

Розміщення колосків (поодинокі, або зібрані групами).

Ознаки колоскових лусок:

- кількість;
- розмір;
- форма;
- кількість жилок;
- наявність / відсутність кілю;
- наявність / відсутність остюка.

Кількість квіток у колоску.

Ознаки квіток:

- стать (одно / двостатеві);
- ознаки нижньої квіткової луски:
 - форма,
 - кількість жилок та характер їх розміщення,
 - наявність / відсутність кілю,
 - опушення;
- ознаки остюка:
 - наявність / відсутність,
 - місце прикріплення до нижньої квіткової луски,
 - форма;
- кількість тичинок.

Ознаки плодів (зернівок):

- наявність / відсутність борозенки;
- приростання до кв. лус.;
- колір та форма.



РОДИНА ЗЛАКОВІ — POACEAE (GRAMINEAE)

КЛЮЧ ДЛЯ ВИЗНАЧЕННЯ РОДІВ

1. Кол. 1-квіткові 2 розміщені з одного боку гілочок суцв.....
— Кол. 2-багатоквіткові 18 **38. Плоскуха (ежовник) — Echinochloa Beauv.**
2. Кол. лус. відсутні (цицанія при основі кол. має мало помітну півочку) 3
— Кол. лус. наявні 4
9 (5). Кол. лус. різної довжини. Внутрішні кол. лус. з остюками, за довжиною майже дорівнюють 1-й кол. лус. і значно коротші за 2-гу кол. лус. Тич. 2. Суцв. — вузька майже колосовидна волоть **19. Пахуча трава (душистый колосок) — Anthoxanthum L.**
— Внутр. кол. лус. без остюків, дуже дрібні, волосисті, значно коротші за обидві зовн. кол. лус., які по кілю не крилаті. Тич. 3. Суцв. — волоть із лопатевими бічними гілочками..... **20. Очеретянка (двукисточник) — Phalaroides N. M. Wolf**
3. Кол. одностатеві, неоднакові, жіночі (маточкові) — з довгими остюками, розміщені у верхній стиснутій частині волоті, чоловічі (тичинкові) — без остюків, зібрані у нижній розлогій частині волоті **32. Цицанія (цицания) — Zizania L.**
— Кол. двостатеві, всі однакові за своїм зовнішнім виглядом. Суцв. — волоть. Ниж. кв. лус. яйцевидно-овальна, без остюка, з шипувато-війчастим кілем. Р. з повзучими крщ. **33. Леєрсія (леерсия) — Leersia Soland ex Sw.**
- 4 (2). Кол. лус. 3—4 (інколи зовнішні, або, навпаки, внутрішні дуже маленькі або півчасті) 5
— Кол. лус. 2 (інколи тільки 1). 10
10 (4). Суцв. — волоть, б. м. розлога або густа, стиснута, майже колосовидна або головчаста, але кол. завжди з добре помітними ніжками й сидять на розгалуженнях головної осі суцв. 11
— Суцв. — колоси з ламкою віссю, при дозріванні дуже остисті, іноді стиснуті з боків. Кол. розміщені на виступах осі по 3 (зігнути колос, знайти і роздвитися виступ осі!). Кол. лус. остюкоподібні, або ланцетно-шиловидні. Ниж. кв. лус. з одним остюком..... **42. Ячмінь (ячмень) — Hordeum L.**
5. Кол. лус. 3: з них 1-а (зовнішня) інколи дуже маленька, а 3-я (внутрішня) буває півчастою. (Розглядати уважно!) 6
— Кол. лус. 4: з них 3-я і 4-а (внутрішні) часто дуже маленькі. Зовнішні кол. лус. (принаймні 2-га з них) більші за внутрішні, або ж всі кол. лус. однакові за довжиною. Тич. 2—3. 9
11. Ниж. кв. лус. щільно огортає зав'язь та зернівку, при плоді стає твердою (зернівка випадає з кол. разом із лус.). Кол. опуклі, майже округлі на поперечному перерізі 12
— Ниж. кв. лус. не прилягає щільно до зав'язі та зернівки, при плоді стає перетинчастою (не твердне) 13
6. Суцв. складається із пучка колосоподібних гілочок, що зібрані на верхівці ст. Кол. не довші за 5 мм, зібрані групами по 2: 1-й - сидячий, двостатевий, 2-й — на ніжці, тичинковий або недорозвинений. (На кінцевих розгалуженнях гілочок суцв. кол. іноді зібрані по 3). Кол. лус. без зубців. У суцв. помітні остюки .. **41. Бородач (бородач) — Bothriochloa Kuntze**
— Ніжки у всіх кол. в суцв. однакові або майже однакові, всі кол. двостатеві 7
12. Ниж. кв. лус. без остюка. Суцв. — справжня, нещільна волоть з довгими гілочками та дрібними кол. **14. Просянка (бор) — Milium L.**
— Ниж. кв. лус. з остюком. Кол. лінійно-ланцетні. Остюк твердий, не відпадає, зазвичай значно довший за кв. лус. або плід, двічі колінчато зігнутий, в нижній частині до коліна закручений, вище — у вигляді волоска або перистий, з м'якими волосками **31. Ковила (ковылъ) — Stipa L.**
7. Суцв. циліндричне. Кол. при основі мають б. м. жорсткі щетинки, при дозріванні опадають без щетинок, які залишаються на осі. **40. Мишій (щетинник) — Setaria Beauv.**
— Щетинки при основі кол. відсутні 8
13 (11). Суцв. нещільне (рихле), китице-або волотеподібне 14
— Суцв. досить густе, щільне, овальне, циліндричне або майже головчасте, іноді лопатеве 16
8. Суцв. складається з 2—13 колосовидних гілочок, що зібрані пальчато на верхівці ст. Кол. ланцетні або еліптичні, сидять переважно з одного боку плескатих гілочок суцв. Суцв. без остюків. **39. Пальчатка (росичка) — Digitaria Hall.**
— Суцв. складається з колосовидних гілочок, що розміщені послідовно (китицеподібно) на головній осі. Кол. яйцевидні, майже сидячі, щільно
14. Ниж. кв. лус. при основі з довгими прямими м'якими волосками **15. Куничник (вейник) — Calamagrostis Adans.**
— Ниж. кв. лус. при основі без волосків або з дуже коротенькими волосками 15

15. Ниж. кв. лус. з остюком, що в 2—3 рази довший за саму лус.16. **Метлюг (метлиця)** — *Apera Adans.*

— Ниж. кв. лус. без остюка або з прямим чи колінчастим остюком, що коротший, ніж сама лус. (рідше трохи довший за лус.). Кол. лус. загострені, не однакові за довжиною (нижня довша за верхню).....17. **Мітлиця, польовиця (полевиця)** — *Agrostis L.*

16 (13). Кол. лус. коротша за кв. лус. Суцв. головчасте або колосовидне. Піхви верхніх л. часто охоплюють суцв. знизу37. **Скритниця (скритниця)** — *Crypsis Ait.*

— Кол. лус. довша за кв. лус. Суцв. циліндричне. Піхви верхніх л. не досягають суцв.17

17. Кол. лус. часто при основі зростаються одна з одною. Ниж. кв. лус. з остюком, що відходить від її спинки23. **Китник, лисохвіст (лисохвост)** — *Alopecurus L.*

— Кол. лус. вільні (не зрослі між собою). Ниж. кв. лус. безоста22. **Тимофіївка (тимофеевка)** — *Phleum L.*

18 (1). Кол. в широких яйцевидних чи округлих колючих обгортках, 4—7 мм завд., з верх. двостатевою та ниж. стерильною, або тичинковою кв.43. **Ценхрус (ценхрус)** *Cenchrus L.*

— Кол. без колючих обгорток19

19. Кол. має 2 пари кол. лус. (всього 4 лус.: зовн. — плівчасті, внутр. — шкірясті); в пазухах 2 внутрішніх кол. лус. сидить по 1 чоловічій кв. (без власних кв. лус.); в центрі колоска є 1 двостатева нормальна кв. (має власні кв. лус.)18. **Чаполоч (Зубровка)** — *Hierochloe R. Bg.*

— Кол. мають іншу будову. Всі кв. мають власні кв. лус.20

20. Суцв. — волоть, б. м. розкидиста або густа, стиснута, майже колосовидна або головчаста. Кол. (або групи кол.) мають добре помітні, інколи досить довгі ніжки.21

— Суцв. — складний колос або ж верхівковий пучок колосовидних гілочок. Кол. сидять, без ніжок (у випадку, коли кол. сидять групами по 3, бічні кол. можуть мати коротенькі ніжки)37

21. Ниж. кв. лус. (хоча б у однієї кв. у колоску) з колінчастим остюком, що відходить від середини спинки лус. або від її основи. Вирізка на верхівці ниж. кв. лус. ніколи не доходить до основи остюка. Суцв. має вигляд б.-м. нещільної волоті22

— Ниж. кв. лус. з остюком, що відходить від її верхівки (рідше — трохи нижче верхівки), без остюка, або ж на верхівці з кількома загостреними або остюкоподібними зубцями24

22. Кол. великі, 1—2 (3) см завдовжки; зернівка з борозенкою23

— Кол. коротші за 1 см; зернівка без борозенки. Нижня кв. в кол. тичинкова, з довгим остюком, верхня кв. — двостатева, з коротким остюком або без остюка12. **Райграс (райграс)** — *Arrhenatherum Beauv.*

23. Кол. лус. з помітними 7—11 ж. Ниж. кв. лус. на спинці з колінчастим остюком або без нього (культурні види). Кв. лус. залишаються при зернівках. Однорічники11. **Овес, вівсюг (овес)** — *Avena L.*

— Кол. лус. з 1—3 ж. Ниж. кв. лус. на спинці з колінчастим остюком. Багаторічники10. **Вівсюнець (овсец)** — *Helictotrichon Bess.*

24 (21). При основі ниж. кв. лус. є пучок прямих волосків25

— При основі ниж. кв. лус. волоски відсутні або є клубочок сплутаних волоконць, що помітні при відділенні квіток від кол. лус. (у деяких видів роду *Poa*)26

25. Пучок волосків при основі ниж. кв. лус. довгий, дорівнює лус. або навіть довший за неї34. **Очерет (тростник)** — *Phragmites Adans.*

— Пучок волосків при основі ниж. кв. лус. короткий, значно коротший за саму лус. Ниж. кв. лус. тупа, без зубців і остюка35. **Молінія (молинія)** — *Molinia Schrank*

26 (24). В кожному кол. є 1—2 двостатеві плодючі кв., а над ними — булавовидна грудочка з кількох недорозвинених кв.29. **Перлівка (перловник)** — *Melica L.*

— В кожному кол. всі кв. плодючі або якщо і наявні верхні безплідні кв., то вони не утворюють булавовидної грудочки. Кол. 3-багатоквіткові (якщо в кол. 2 кв., то ниж. кв. лус. на верхівці загострена)27

27. Суцв. — густа, майже колосовидна, часто лопатева волоть. Кол. яйцевидно-ланцетні, стиснуті з боків; кол. та кв. лус. ланцетні. Ниж. кв. лус. загострена, з 3 неясними ж. на спинці. Р. багаторічні13. **Келерія, кипець (тонконог)** — *Koeleria Pers.*

— Суцв. іншого типу28

28. Ниж. кв. лус. з серцевидною основою. Кол. округло-серцевидні, стиснуті з боків. Суцв. — розлога волоть ...28. **Трясунка (трясучка)** — *Brisa L.*

— Ниж. кв. лус. без серцевидної основи29

29. Суцв. — нещільна китицевидна волоть, оскільки кол. сидять на виступах осі суцв. на дуже коротеньких ніжках (розглядати уважно!). Кол. не коротші за 14 мм. Ниж. кол. лус. з 3—5 ж., верхня — з 6—7 ж. Ниж. кв. лус. з добре вираженими 5—7 ж.

Р. багаторічні.1. Куцоніжка (коротконожка) — *Brachypodium Beauv.*

— Суцв. іншого типу.....30

30. Кол. зібрані у щільні пучки, що сидять на кінцевих розгалуженнях нечисленних довгих гілочок 1-го порядку. Суцв. — китцеподібна або одностороння лопатева волоть. Ниж. кв. лус. з 5 ж. Піхви замкнені (зрослі) майже по всій довжині27. Грястиця (ежа) — *Dactylis L.*

— Суцв. звичайна волоть. Колоски не сидять групами.....31

31. Кол. великі, довші 1 см (10—40 мм). Ниж. кв. лус. на верхівці 2-зубчата, з прямим або відігнутим остюком, що виходить із проміжку між зубцями, часом без остюка.....32

— Кол. дрібніші. Якщо вони довші за 1 см, то ниж. кв. лус. на верхівці цілісна (без зубців), тупа або витягнута в б.-м. довгий остюк. Кол. лус. зазвичай коротші за прилеглі до неї кв. лус. Якщо ж вони дорівнюють кв. лус., або трохи довші за них, то ніколи повністю не закривають кол.34

32. Ниж. кол. лус. з 7—9, верхня — з 3—5 ж. Кол. видовжено-яйцеподібні, звужені до верхівки... ..7. Бромус (костер) — *Bromus L.*

— Ниж. кол. лус. з 3, верхня — з 1 ж.....33

33. Кол. видовжено-лінійні. Багаторічні р.8. Стоколос, кострець (кострец) — *Bromopsis Fourr.*

— Кол. клиноподібні, розширені до верхівки. Однорічні р.9. Анізанта (анизанта) — *Anisantha C. Koch*

34 (31). Бічні ж. на ниж. кв. лус. на верхівці не сходяться з серединною ж.....35

— Бічні ж. на ниж. кв. лус. дугоподібно сходяться на верхівці з серединною ж.36

35. Однорічники. Яз. відсутній, замість нього є ряд волосків. Кол. 5—20-квіткові36. Гусятник (полеви́чка) — *Eragrostis N. M. Wolf*

— Багаторічники. Піхви л. майже по всій довжині замкнені (зрослі), яз. звичайного типу, плівчастий. Число кв. в кол. не більше 10.30. Лепешняк (манник) — *Glyceria R. Br.*

36 (34). Кол. сидять на тонких ніжках. Ниж. кв. лус. на спинці з гострим кілем, при основі трав'яниста або шкіряста, завжди без остюка, при основі з клубочком сполучних волоконць або гола. Кол. лус. неоднакові, нижня коротша за верхню26. Тонконіг (мятлик) — *Poa L.*

— Ниж. кв. лус. зовсім без кіля або з кілем тільки у верхній частині. Гілочка волоті округлі (без граней). Ниж. кв. лус. загострена або з остюком до 2 см завд.24. Костриця (овсяниця) — *Festuca L.*

37 (20). Суцв. з колосоподібними, притисненими до осі гілочками. Кол. сильно стиснені з боків, широко обернено-яйцеподібні (з опуклими кол. лус.), сидять на гілочках двома тісно зближеними рядами21. Бекманія (бекманнія) — *Beckmannia Host*

— Суцв. — складний колос. Кол. іншої форми, сидять групами або по 1 на виступах головної осі (стрижня) колоса38

38. Кол. сидять на виступах стрижня колоса по 1. Верхівкові кол. в колосі з 2 кол. лус., всі інші кол. мають тільки 1 кол. лус. Кол. обернені до стрижня колоса спинками лусок25. Пажитниця (плевел) — *Lolium L.*

— Всі кол. в колосі з 2 кол. лус., розміщені на зарубках осі колоса боком до стрижня колоса. Ниж. кв. лус. безоста або на верхівці з 1—3 остюками або зубцями39

39. Ж. дугоподібно сходяться на верхівці ниж. кв. лус. Кол. лус. цілокраї, без остюків або з одним остюком, ланцетні або шиловидно-ланцетні, з багатьма ж. або з 1-2 кілями40

— Ж. не сходяться дугоподібно на верхівці ниж. кв. лус. Кол. лус. зубчасті або з кількома остюками. Кол. здуті. Кол. лус. без кіля, на верхівці тупо зрізані, переважно зубчасті, з зубцями, що часто витягнуті в б.-м. довгі остюки5. Егілопс (эгілопс) — *Aegilops L.*

40. Кол. лус. з 1 кілем, шиловидно-ланцетні загострені або з короткими остюками.....41

— Кол. лус. без кіля, з багатьма ж.....42

41. Кол. 2-квіткові. Кол. лус. бічні, вузько-шилоподібні. Ниж. кв. лус. з довгим остюком 2—5 см завдовжки6. Жито (рожь) — *Secale L.*

— Кол. 2—10-кв. Кол. лус. прикривають спинки ниж. кв. лус. нижніх кв. (не бічні), ланцетні або вузьколанцетні. Ниж. кв. лус. з коротким остюком до 0,6 см завд. Кол. лус. з тонким плівчастим краєм. Колос з гнучкою неламкою віссю. Багаторічники4. Житняк (житняк) — *Agropyron Gaertn.*

42 (40). Кол. лус. шершаві, з широкими проміжками між ж., при основі без поперечної борозенки. Ниж. кв. лус. зі звивистим остюком, що перевищує лус. за довжиною. Колос переважно пониклий, зі слабкою, при дозріванні дуже ламкою віссю2. Рогнерія (рэгнерія) — *Roegneria C. Koch*

— Кол. лус. гладенькі або майже гладенькі, з б.-м. зближеними ж., при основі з поперечною борозенкою. Ниж. кв. лус. без остюка або з прямим остюком, коротшим, за саму лус. Колос прямий, не пониклий, , вісь звичайно пружна, не ламка3. Пирій (пырей) — *Elytrigia Desv.*



**Рід 1. Куцоніжка (коротконожка) —
Brachypodium Beauv.**

мічався на зниженнях піщаних дюн в ур. Шелестів
острів.

1. Остюк ниж. кв. лус. майже дорівнює за дов-
жиною лус. Суцв. зі слабкою віссю, поникле. Піхви
всіх або тільки ниж. л. густоволосисті. Ст. тонкі, у
вузлах та під вузлами в нижній частині волосисті. Р.
утворюють дернини. 24, 55—100 см, VI—VII
1. К. лісова (к. лесная) — B. sylvatica (Huds.) Beauv.

В листяних і змішаних, рідше соснових лісах,
на відносно багатих ґрунтах. — На Поліссі, в Лісосте-
пу, Карпатах та Г. Криму, звичайно; в Степу, за ви-
ключенням її пн.-сх. ч., вид відсутній.

*В КЗ часто зустрічається на узліссях широко-
листяних лісів правого берега, в урочищі Зміїні остро-
ви та в лісах заплавлених островів. Спів-домінант трав.
ярусу.*

— Остюк ниж. кв. лус. у 2-3 рази коротший за
лус. Суцв. здебільшого пряме. Піхви голі, лише ниж.
іноді дещо опушені. Р. з повзучими крщ. 24, 50— 90
(125) см, VI—VII**2. К. периста (к. перистая)
— B. pinnatum (L.) Beauv.**

По рідколіссях сухих та свіжих типів лісу та на
лучних степах Поділля.

*В КЗ єдине місце зростання у березовому рідко-
ліссі ур. Зміїні острови.*



Рід 2. Рєгнерія (рєгнерія) — Roegneria C. Koch

1. Колоси пониклі або нахилені, 5—13 см завд.
Кол. 9—13 мм завд. Кол. лус. коротші за нижню кв.
лус., на верхівці різко звужені в короткі остюки по 2—
3 мм завд. Ниж. кв. лус. 8—11 мм завд., із звивистим
остюком 10—20 мм завд. 24, 45—130 см, VI—VII
1. Р. собача (р. собачья) — R. canina (L.) Nevski

В листяних лісах, на осоннях і в заростях чагарни-
ків рівнинних та гірських районів. — В Лісостепу та Сте-
пу (крім крайнього пд.), зх. лісових районах, Карпатах і
Г. Криму, досить часто; в Поліссі — одинично.

*В КЗ відомі поодинокі місця зростання, зокре-
ма в заплавлених лісах ур. Шелестів острів.*



Рід 3. Пирій (пырей) — Elytrigia Desv.

1. Р. утворюють крупні дернини без повзучих
пагонів. Кол. 5-10 квіткові. 24, 75—150 см, VI – VII
.....**3. П. видовжений (п. удлиненный) —
E. elongata (Host) Nevski**

На солончаках та солонцюватих луках, пісках
та галечниках звичайно на побережжях морів, зрідка в
Лісостепу та Степу.

— Р. з довгими повзучими крщ., ніколи не
утворюють щільних дернин2

2. Кол. лус. тупі, косо зрізані або ж ланцетні,
різко звужені до верхівки і трохи загострені, але без
остюковидного закінчення. Кол. лус. широколанцетні,
тупі, на верхівці косо зрізані. Кол. притиснені до осі
колоса, 3-6 квіткові. Колоси 10—25 см завд. Ст. голі.
Сизо-зелена рослина з довгими крщ. 24, 40—100 см,
VI**1. П. середній (п. средний) — E. intermedia
(Host) Nevski**

У степах, на степових схилах, крейдяних, вап-
някових та лесових відслоненнях, піщаниках, лісових
галявинах і осоннях, в заростях чагарників, біля доріг.
— По всій Україні, часто, крім Полісся.

*В КЗ зрідка зустрічається на перелогах в охо-
ронній зоні. Іноді домінує.*

У природних умовах зростання вид може схрещува-
тись з E. repens, утворюючи рідкісний гібрид, відомий під
назвою E. x mucronata (Opiz) Prokud. Він відрізняється остю-
ковидно загостреними або з остюками до 4—5 мм завд. ниж.
кв. лус.

— Кол. лус. поступово звужені до верхівки,
загострені в коротке остюковидне закінчення або ко-
роткий остюк. Колос густий, із вкороченими членика-
ми осі. Кол. значно перевищують відповідні їм члени-
ки. Кол. лус. зазвичай коротші за ниж. кв. в кол., 7—
10 мм завд. Ниж. кв. лус. 7—12 мм завд., шиловидно
загострені або з остюком. Л. і піхви переважно голі. Р.
переважно зелена, з довгими повзучими крщ. 24, 50—
130 см, VI—VII.....**2. П. повзучий (п. ползучий)
— E. repens (L.) Nevski**

На луках, в степах, на відслоненнях, солонча-
ках, пісках, в заростях чагарників, на лісових галяви-
нах та осоннях, в розріджених лісах, на лісосіках, в
полезахисних лісових смугах; часто як бур'ян на по-
лях, біля доріг, в населених пунктах. — По всій Украї-
ні, звичайно. Корм., лік.

*В КЗ зростає повсюдно на відкритих ділянках
та рідколіссях. Домінант травостой кореневищної
стадії розвитку перелогів та заплавлених лук.*



Рід 4. Житняк (житняк) — Agropyron Gaertn.

1. Р. утворюють дернини, ст. при основі не по-
товщені. Колоси гребенеподібні, 10—25 мм завш.
Кол. відстовбурчені від осі колоса з добре помітними
проміжками між ними, голі або волосисті. 24, 25—70
см, VI—VII.....**1. Ж. гребінчастий (ж. гребенчатый)
— A. pectinatum (Bieb.) Beauv. (A. pectiniforme Roem.
et Schult., A. imbricatum Roem. et Schult., A. stepposum
Dubovik)**

У степах (від лучних до опустелених), кам'янистих схилах. — В Лісостепу, Степу і Г. Криму, досить часто; особливо у пд.-сх. ч. України; як заносний вид спорадично трапляється на Поліссі; відомо одне місцезнаходження в Закарпатті (Ужгород). Корм.

В КЗ зрідка зустрічається вздовж доріг в охоронній зоні.



Рід 5. Егілопс (эгилопс) — *Aegilops* L.

1. Кол. лус. (крім верхнього колоса) на верхівці з 1 тупим зубцем і 1 б.-м. довгим остюком. Колоси довгі, вузькоциліндричні, 5—32 см завд., при дозріванні розпадаються на членики по числу кол. ☉, 30—65 см, V—VI1. **Е. циліндричний (э. цилиндрический) — A. cylindrica Host**

На вапняково-кам'янистих відкритих схилах і пісках; як бур'ян біля доріг та стежок, на межах, перелогах. — В Криму та пд. ч. Степу, часто; в Карпатах, Лісостепу і пн. ч. Степу, одинично (ізолювані місцезнаходження).

В КЗ відмічався один раз як заносна рослина.



Рід 6. Жито (рожь) — *Secale* L.

1. Кол. лус. з остюком, що в 2—3 рази перевищує за довжиною луску. Колос (без остюків) 2—8 см завд., з дуже ламкою віссю. Ниж. кв. лус. біля 10 мм завд., ланцетні, з остюком до 8 см завд. Л. 2—3 мм завд., опушені. Р. дика. Озимий однорічник. ☉, 25—50 см, V—VI1. **Ж. дике (р. дикая) — S. sylvestre Host**

На піщаних терасах річок і приморських пісках, рідше на молодих піщаних наносах в заплавах річок. — В Степу і пд. ч. Лісостепу, звично; в Поліссі (в долині Дніпра), дуже рідко.

В КЗ постійно зустрічається на безлісних ділянках піщаних терас. Озимий однорічник, що є домінантом псамофілних угруповань у першу половину літа.



Рід 7. Бромус (костер) — *Bromus* L.

1. Волоть прямостояча, не поникла, під час цвітіння розчепірена, гілочки волоті грубі, відстовбурчені. Ниж. кв. лус. завжди з добре вираженим остюком; в зрілому стані краї ниж. кв. лус. не загортаються всередину і лус. черепитчасто налягають одна на одну. Р. б.-м. густоволосиста2

— Волоть поникла, під час цвітіння розлога, гілочки волоті тонкі, повислі3

2. Ниж. кв. лус. 8—10 мм завд., з широким плівчастим краєм, гола, гладенька або шорстка; остюки

верх. та ниж. кв. в колосках однакової довжини, майже завжди прямі, дорівнюють лус. або трохи коротші. Гілочки волоті грубі, відстовбурчені, в нижньому вузлі довші за колоски. ☉, 20—80 см, V—VI1. **Б. мінливий (б. переменчивый) — B. commutatus Schrad.**

На узбіччях полів, біля доріг, на луках. — В середній смузі України і Криму, розсіяно (в Пд. Криму досить часто); на Поліссі та в пд. ч. Степу майже відсутній. Бур.

В КЗ зрідка зустрічається на перелогах в охоронній зоні.

— Ниж. кв. лус. м'яко і густо опушена. Волоть овальнояйцеподібна; її гілочки коротші за кол., рідше дорівнюють кол. Ниж. кв. лус. 8—10 мм завд., оберненояйцеподібна, з широким плівчастим краєм, м'яко, з різко виступаючими ж. та тонким, коротшим за луску, остюком. Р. сіро-зелена, густо опушена. ☉, ☉ 30—80 см, V—IX2. **Б. м'який (к. мягкий) — B. mollis L.**

На полях, луках, галявинах, на схилах, вздовж доріг. — По всій Україні, звичайно, але в Степу рідше, а в пд.-сх. його ч. відсутній. Бур.

В КЗ звичайно зустрічається на осоннях та луках. Іноді домінує на незначних за площею ділянках.

3 (1). Ниж. кв. лус. найнижчої кв. в кол. ромбічна, з широким плівчастим краєм, (5) 6—8 мм завш.; її довжина лише на 1/4—1/5 перевищує ширину. Остюки при плодах відігнуті, у нижніх кв. коротші, а у верхніх — довші за саму лус. Волоть зазвичай малоколоскова, з нерозгалуженими гілочками. ☉, 25—40 ☉ см, V—VI3. **Б. розчепірений (б. растопыренный) — B. squarrosus L.**

В степах, на кам'янистих відслоненнях, пісках, в сухих борах і суборах, як бур'ян на луках, осоннях, біля доріг, на узбіччях полів, в посівах. — В Лісостепу, Степу та Г. Криму, часто; в Поліссі, дуже рідко; в Карпатах відомо одне місцезнаходження (Яремчанський р-н Івано-Франківської обл.). Бур.

В КЗ часто зустрічається на узбіччях доріг. Іноді домінує на незначних за площею ділянках.

— Ниж. кв. лус. найнижчої кв. в кол. вузьколанцетна або оберненояйцевидна, 3—4 (5) мм завш.; її довжина в 2 рази перевищує ширину. Волоть багатоколоскова, з багаторазово розгалуженими (особливо ниж.) гілочками4

4. Пиляки 3,5—4 мм завд., опадають після цвітіння. Ниж. кв. лус. вузьколанцетна, з широким плівчастим краєм, зазвичай, як і вся р., фіолетово забарвлена. Остюки завжди прямі. ☉, ☉ 50—95 см, V—VII4. **Б. польовий (к. полевой) — B. arvensis L.**

На узбіччях полів, біля доріг, на луках, в посівах. — В лісових і лісостепових районах та Г. Криму, звичайно; в Степу зрідка. Бур.

В КЗ зрідка зустрічається на перелогах в охоронній зоні та в рідколіссях. Іноді домінує на незначних за площею ділянках.

— Пил. до 2 мм завд., після цвітіння не опадають, залишаються на верхівці зав'язі і плода. Ниж. кв. лус. оберненояйцевидні або ланцетні, з вузьким півчастим краєм. Остюки при плоді відігнуті. ☼☼, 20—50 см, V—VI.....**5. Б. японський (к. японский) — B. japonicus Thunb.** (*B. anatolicus Boiss. et Heldr.*)

На узбіччях полів (інколи в посівах), біля доріг, на пасовищах, відслоненнях, сухих схилах. — В Степу, зх. ч. Лісостепу і Г. Криму, звичайно; в пд. ч. Лісостепу і Карпатах, зрідка; на Поліссі, поодинокі. Бур.

В КЗ зрідка зустрічається на перелогах в охоронній зоні та в рідколіссях.



Рід 8. Стоколос, кострець (кострец) — *Bromopsis Fourr.*

1. Ниж. кв. лус. безоста, рідше із загостреною верхівкою або остюком до 4 мм завд. Р. з довгими крщ. 24, 80—150 см, VI—VII**1. С. безостий (к. безостый) — B. inermis (Leyss.) Holub** (*Zerna inermis (Leyss.) Lindm., Bromus inermis Leyss.*)

На луках, в степах, на схилах, лісових галявинах і осоннях, в чагарниках, на відслоненнях, пісках, серед адвентивної рослинності. — По всій Україні. Корм.

В КЗ звичайний вид безлісних ділянок, домінант заплавлених лук та трав'яного ярусу рідколісся.

— Ниж. кв. лус. завжди з добре вираженим остюком. Р. утворюють нещільні дернини.....2

2. Р. лісові. Л. широколінійні, 8—13 мм завш., завжди пласкі. Верх. кв. лус. на 1/3 коротша за ниж. Дернини слабо виражені. Ниж. кв. лус. 12—13 мм завд., до верхівки звужена, з вузьким півчастим краєм і остюком 7—9 мм завд. Волоть 13—20 см завд., в її нижньому вузлі 2—7 гілочок, найдовша з них рідко досягає 10 см. Піхви верхніх л. опушені дуже короткими волосками або голі, піхви нижніх л. густо опушені довгими волосками. 24, 70—100 см, VII—VII.....**2. С. Бенекена (к. Бенекена) — B. benekenii (Lange) Holub** (*Zerna benekenii (Lange) Lindm., Bromus benekenii (Lange) Trimen*)

В листяних і змішаних лісах. — В Лісостепу, Карпатах та Г. Криму, досить часто; в Поліссі і пд. ч. Степу, зрідка.

В КЗ рідко в лісах та рідколіссях “нагірної” частини.

— Л. вузьколінійні, 1,5—5 мм завш., пласкі або нещільно складені вздовж. Верх. кв. лус. дорівнюють або майже дорівнюють ниж. Дернина нещільна, але завжди добре виражена. Р. відкритих місцезростань.

Волоть поникла, з тонкими довгими (зазвичай довшими за кол.) повислими гілочками. Піхви старих л. при основі ст. утворюють добре виражену грубоволокнисту, циліндричну муфту. Л. пласкі, з обох боків густо опушені тільки довгими грубими волосками. Вегетативні пагони 30—45 см завд. 24, 70—100 см, V—VI**3. С. прибережний (к. береговой) — B. riparia (Rehm.) Holub** (*Zerna riparia (Rehm.) Nevski, Bromus riparia Rehm.*)

На суходільних луках, степах, схилах, серед чагарників, на осоннях. — В Степу (крім найбільш пд. районів, де трапляється рідко) і Г. Криму, досить часто; в Правобережному та Лівобережному Лісостепу, зрідка. Корм.

В КЗ рідко в лісах та рідколіссях “нагірної” частини.



Рід 9. Анізанта (анизанта) — *Anisantha C. Koch*

1. Волоть поникла, з тонкими повислими гілочками, ниж. гілочки її завжди довші за кол., поникаючі або горизонтальні. Тич. 3. Ниж. кв. лус. широколанцетна, тупа, 10—16 мм завд., з остюком 12—17 мм завд. ☼, 20—60 см, V—VI**1. А. покрівельна (а. кровельная) — A. tectorum (L.) Nevski** (*Zerna tectorum (L.) Lindm., Bromus tectorum L.*)

На пісках, осипах, біля доріг, на узбіччях полів та в посівах, на вибитих пасовищах та інших місцях з б.-м. порушеним рослинним покривом. — По всій Україні.

В КЗ часто зростає на перелогах в охоронній зоні та в рідколіссях. Озимий однорічник, що іноді тимчасово домінує в травостоях до середини літа.



Рід 10. Вівсюнець (овсец) — *Helictotrichon Bess.*

1. Вісь кол. з довгими волосками, що нерідко досягають половини ниж. кв. лус. Нижня (закручена) частина остюка не сплюснута, на поперечному перерізі округла. Л. безплідних пагонів пласкі або вздовж складені, 1,5—3 мм завш. Волоть велика, розлога, 9—18 см завд. Кол. 11—16 мм завд. Р. утворюють пухкі дернинки і короткі повзучі крщ. 24, 40—120 см, V—VI.**1. В. пухнастий (о. опушенный) — H. pubescens (Huds.) Pilig.**

На лучних степах, схилах, осоннях, серед чагарників, на суходільних луках, в сухих борах. — В Лісостепу, часто; на Поліссі, в Карпатах та пн. ч. Степу, рідше.

В КЗ рідко зустрічається на узліссях і полянах в ур. Зміїні острови.



Рід 11. Овес, вівсюг (овёс) — Avena L.

1. Ниж. кв. лус. на верхівці з короткими зубцями. Всі кв., або тільки ниж. кв. зчленовані з віссю кол., при дозріванні легко осипаються по одній. Зернівка 2—3 мм в діам. Піхви нижніх л. та л. зовсім голі. Волоть 15—30 см завд. Ниж. кв. лус. на спинці гола, з остюком біля 25 мм завд. ☉, 60—80 см, VI—VII 1. **О. подібний (о. сходный) — A. cultiformis (Malz.) Malz.**

В посівах вівса. — В Лісостепу, дуже рідко. Бур.

Відмічався на садибі КЗ.



**Рід 12. Райграс (райграс) —
Arrhenatherum Beauv.**

1. Волоть 11—25 см завд., стиснута. Кол. 8—11 мм завд., 2-квіткові. Кол. лус. неоднакові, перетинчасті, ниж. кол. лус. з 1, верх. — з 3 ж. Ниж. кв. лус. при основі з пучком прямих волосків, на спинці ниж. кв. лус. у нижньої кв. в кол. є колінчастий остюк, що в 2 рази перевищує кол. Л. пласкі, 3—7 мм завш. 2, 60—130 см, VI—VII 1. **Р. високий (р. высокий) — A. elatius (L.) J. et C. Presl**

На луках, лісових галявинах, осоннях та вирубах, біля доріг, в парках і садах; нерідко культивується як корм. — В Лісостепу і Карпатах, досить часто; в зах. ч. Г. Криму, зрідка; на Поліссі і в Степу, рідко.

В КЗ звичайний вид безлісних ділянок, домінант старих перелогів та рідколісь в “нагірній” частині.



**Рід 13. Келерія, кипець (тонконог) —
Koeleria Pers.**

1. Основи ст. і безплідних пагонів вкриті піхвами старих відмерлих л., тому здаються цибулевидно потовщеними; безплідні пагони з 5—10 л. Кол. лус. тупуваті. Старі піхви, що утворюють потовщення при основі ст. безплідних пагонів, розщеплені вздовж на ниткоподібні волокна. Р. пісків 2

— Ст. та безплідні пагони при основі не потовщені; безплідні пагони з 2—4 л. 3

2. Ниж. кв. лус. коротковолосиста. Піхви всіх стеблових л. опушені. Ст. майже по всій довжині опушені. Л. 0,5—1,5 мм завш., переважно волосисті. Безплідні пагони разом із л. 4—10 см завд. Волоть 5—10 см завд. 2, 25—55 см, V—VI 1. **К. сиза (т. сизый) — K. glauca (Spreng.) DC.**

На борових пісках. — На Поліссі і в зах. лісових районах, досить часто; по піскам долини Дніпра та деяких його правобережних приток просувається на пд. в межі Лісостепу; ізольовані місцезнаходження на пн. Лівобережного Степу (Волчанський та Чугуєвський р-ни Харківської обл.).

В КЗ звичайний вид безлісних ділянок, домінант сухих піщаних лук та рідколісь на заплаві та боровій терасі.

— Ниж. кв. лус. гола. Піхви верхніх стеблових л. голі. Ст. голі або тільки під суцв., а інколи і під вузлами б.-м. опушені. Л. 1—2,5 мм завш., знизу гладенькі або щетинистошорсткі, рідше дрібно опушені. Безплідні пагони разом із л. 7—18 см завд. Волоть 5—18 см завд. 2, 15—60 см, V—VI 2. **К. піскова (т. песчаный) — K. sabuletorum (Domin) Klok. (K. borysthenica Klok.)**

На відкритих пісках. — В Лівобережному Лісостепу і Степу, звично; переважно у басейні Сіверського Донця, по долині Дніпра і його лівобережним притокам; окремі місцезнаходження на Лівобережному Поліссі, в Криму та на пд. Правобережного Степу.

В КЗ поширений подібно з попереднім видом.

В районах сумісного зростання K. glauca та K. sabuletorum зустрічаються зразки з ознаками перехідного характеру (можливо, результат схрещування між ними).

3 (1). Р. утворюють щільні дернини, без повзучих крщ. Л. безплідних пагонів вузьколінійні, 0,5—1,5 мм завш., часто загорнуті, як і піхви переважно опушені. Волоть 5—12 см завд. Колоски 4—6 мм завд. Ниж. кв. лус. загострена або тупувата, 3—4,5 мм завд., шорстка або волосиста. 2, 30—40 (75) см, V—VI 3. **К. гребінчаста (т. гребенчатый) — K. cristata (L.) Pers. (K. gracilis Pers.)**

У степах, на схилах, сухих луках, галявинах і осоннях. — В Лісостепу, Степу і Г. Криму, часто; в лісових районах, рідше. Корм.

В КЗ поширений трапляється на пісках в правобережній частині.



Рід 14. Просянка (бор) — Milium L.

1. Л. 7—15 мм завш. Ст. і піхви л. (крім найнижчих) гладенькі. Волоть нещільна, розлога, 15—25 см завд. Кол. лус. однакові, тупуватозагострені, горбкуватощорсткі, ниж. кв. лус. тупа, коротша за кол. лус. 2, 80—125 см, V—VII 1. **П. розлога (б. развесистый) — M. effusum L.**

В широколистяних і змішаних (водороздільних, заплавних і гірських) лісах, на луках і серед чагарників. — По всій Україні, окрім пд. ч. Степу, де знайдений тільки в Голопристанському р-ні Херсонської обл. (Буркутські плавні).

В КЗ спорадично зустрічається в широколистяних лісах та рідколіссях



Рід 15. Куничник (вейник) — Calamagrostis Adans.

1. Остюк ниж. кв. лус. є продовженням луски або виходить трохи нижче її верхівки, дуже короткий, тонкий, малопомітний навіть при збільшенні. Волоски при основі ниж. кв. лус. лише трохи перевищують її. Кол. 3,5—5 мм завд. 24, 60—120 см, VI—VII
.....1. **К. сіруватий (в. седеющий) — C. canescens (Web.) Roth. (C. lanceolata Roth)**

На болотах і болотистих луках, в заболочених лісах. — По всій Україні, крім Криму, зрідка в Степу (тільки в долинах великих річок).

В КЗ спорадично зустрічається на заплаві та боровій терасі, іноді як домінант.

— Остюк ниж. кв. лус. відходить від середини її спинки, нижче середини або трохи вище2

2. Остюк в нижній частині гвинтоподібно закручений, колінчастий, відходить від основи ниж. кв. лус. Добре помітний волосистий відросток при основі ниж. кв. лус. Остюк добре помітний неозброєним оком, 7—10 мм завд., далеко виступає з колоска. Волоски при основі ниж. кв. лус. короткі, в 4—5 разів коротші за лус. (не плутати з волосками на продовженні осі кол.). 24, 40—130 см, VI—VII
.....2. **К. очеретяний (В. тростниковый) — C. arundinacea (L.) Roth**

В лісах різного типу, на вирубах, галявинах й осоннях, в стланиках, вільшняках та крупнотрав'ї субальпійського поясу, в ниж. ч. альпійського поясу (розщелини скель). — В Карпатах і на Поліссі, звичайно; в Лісостепу, рідше; в Степу і Криму відсутній.

В КЗ спорадично зустрічається в мішаних лісах та рідколіссях ур. Зміїні острови.

— Остюк прямий або злегка дугоподібно вигнутий, але не колінчастий і не закручений в ниж. ч.3

3. Волоски при основі ниж. кв. лус. вдвічі довші за неї і майже такої ж довжини як кол. лус. Остюк ниж. кв. лус. відходить від середини її спинки і закінчується на рівні верхівки лус. або трохи вище. Кол. лус. від середини шиловиднозагострені. Волоть дуже густа, багатоколоскова. 24, 60—150 см, VI—VIII
.....3. **К. наземний (в. наземный) — C. epigeios (L.) Roth**

На луках, в борах, на вирубах і осоннях, відкритих пісках, на яйлах. — По всій Україні.

В КЗ повсюдний і типовий домінант лучних та перелогових ділянок.

— Волоски при основі ниж. кв. лус. коротші за неї або б. м. дорівнюють їй. Кол. лус. широколанцетні, короткозагострені, майже не перевищують ниж. кв. лус. Волоть скупчена, циліндрична. 24, 50—100 см, VI—VII
.....4. **К. непомітний (в. незамеченный) — C. neglecta (Ehrh.) Gaertn., Mey. et Scherb.**

На болотах, заболочених луках, в лісах, мокрих сугрудах. — В Поліссі, Лісостепу і Прикарпатті, зрідка.

Відмічався в КЗ на узліссях вологих лісів в ур. Зміїні острови.



Рід 16. Метлюг (метлица) — Apera Adans.

1. Пил. 1—1,7 мм завд. Волоть розлога, не перервана. Яз. 3—7(11) мм завд. Ниж. кол. лус. 1,5—2,5 мм завд., значно коротша за верхню. Кол. близько 3 мм завд. Ст. і піхви гладенькі, тільки у верхнього стеблового л. піхви трохи шершаві. ☉, 25—100 (120) см, VI—VII1. **М. звичайний (м. обыкновенная) — A. spica-venti (L.) Beauv. (A. longiseta Klok.)**

На пісках, піщаних луках і як бур'ян на полях, біля доріг, в населених пунктах. — Майже по всій Україні, але на пд. Степу рідко.

В КЗ спорадично зустрічається на добре освітлених узбіччях доріг.



Рід 17. Мітлиця, польовиця (полевица) — Agrostis L.

1. Верх. кв. лус. добре помітна, дорівнює 1/2—1/3 ниж. Ниж. кв. лус. без остюка або з коротким прямим остюком2

— Верх. кв. лус. недорозвинена або зовсім непомітна. Ниж. кв. лус. з колінчастим остюком, що в 1,5—2,5 рази більший за лус., дуже рідко безоста. Ст. з 4—5 вузлами4

2. Яз. короткі, 0,5—2 (3) мм завд., тупі. Волоть 3—15 (20) см завд., після цвітіння розлога, з тонкими волосовидними, трохи шорсткими гілочками. Кол. 1,75—2 мм завд., фіолетові або блідо-зелені. Ниж. кв. лус. без остюка. Р. з короткими повзучими підземними пагонами і рихлими дернинками. ☉, 35—80 см, VI—VIII1. **М. тонка (п. тонкая) — A. tenuis Sibth. (A. vulgaris With., A. capillaris auct., non L.)**

На луках (особливо заплавлених і гірських), лісових галявинах, прирічкових пісках. — В Поліссі, Лісостепу і Карпатах, зазвичай; в Лівобережному Злаково-Лучному Степу, рідко; в Криму, одинично.

В КЗ спорадично зустрічається на заплаві та боровій терасі.

— Яз. довші, (1,5) 2,5—5 (11) мм завд., зубчаті, трикутно-загострені, рідше заокруглені. Волоть після цвітіння з притиснутими до осі гілочками хоча б верхніх ярусів; гілочки гострошорсткі3

3. Р. світло-зелена, вкорінюється у вузлах, утворює повзучі надземні пагони. Л. 2-5 мм завш., яз. зубчасті або заокруглені. Волоть прямостояча, багатоко-

лоскова, 4—19 см завд., після цвітіння б.-м. стиснута. Кол. 1,5—2,25 мм завд., з мінливим забарвленням — від світло-зеленого до темно-фіолетового. 24, 13—85 (120) см, VI—VII2. **М. повзуча (п. побегоносная)** — **A. stolonifera L.** (*A. stolonizans Bess. ex Schult. et Schult.*, *A. zerovii Klok.*, *A. pseudoalba Klok.*, *A. alba auct.*, non *L. p. p.*)

На заболочених луках, лісових болотах, прирічкових і приморських пісках. — На Поліссі, в Лісостепу, Степу і Карпатах, звичайно; в Криму, рідко.

В КЗ типовий доміант вологих та мокрих низькотравних лук.

— Р. сизувато-зелена, з довгими крщ. Ст. з 4—6 вузлами; верхній вузол в більшості випадків відкритий (не огорнутий л.). Л. 2-8 мм завш., яз. заокруглені. У волоті після цвітіння до осі притиснуті гілочки лише верхніх ярусів. Ниж. кв. лус. шорстка тільки по ж. 24, 50—85 см, VI—VII3. **М. велетенська (П. гигантская)** — **A. gigantea Roth** (*A. praticola Klok.*, *A. graniticola Klok.*, *A. alba auct.*, non *L. p. p.*)

На луках, лісових галявинах, в заплавах лісах, на відкритих схилах, біля доріг. — На Поліссі, в Лісостепу, пн. ч. Степу, Карпатах і Г. Криму, звичайно.

В КЗ повсюдний і типовий спів-доміант лучних та старих перелогових ділянок

4 (1). Р. утворюють вкорочені пагони всередині піхов і мають також повзучі надземні пагони. Л. 2 типів: на генеративних і подовжених вегетативних пагонах — плоскі, до 4 мм завш., на вегетативних вкорочених пагонах — щетиноподібно згорнуті або нитковидні. Яз. гострі, 3—5 (7) мм завд. Волоть б.-м. розлога. Р. рихлокущові, можуть мати сланкі надземні пагони. 24, 40—90 см, VI—VII4. **М. собача (п. собачья)** — **A. canina L.**

На болотах і заболочених луках. — На Поліссі і в Карпатах, звичайно; в Лісостепу, зрідка; на пн. Степу, рідко.

Відмічався в КЗ на узліссях вологих лісів в ур. Зміїні острів.

— Р. з короткими підземними поза-піхвовими дугоподібними пагонами. Л. однакові, плоскі або б.-м. загорнуті, до 4 мм завш. Яз. тупі, 1—2,5 мм завд. Волоть більш вузька і стиснута. 24, 25—110 см, V—VI5. **М. виноградникова (п. виноградниковая)** — **A. vinealis Schreb.** (*A. tenuifolia Bieb.*, *A. syreistschikowii P. Smirn.*)

На лучних степах, степових схилах, сухих луках, в борах, на прирічкових пісках. — На Поліссі, в Лісостепу і переважно в Степу, звичайно; в Карпатах і Криму рідко.

В КЗ зрідка домінує на ділянках піщаних лук, узлісь.



Рід 18. Чаполоч (зубровка) — *Hierochloa* R.Br.

1. Стеблові л. вкорочені, 1—2 (3) см завд., з б.-м. шорсткими піхвами, л. безплідних пагонів 5—6 (8) мм завш., зверху з розсіяними волосками. Внутр. кол. лус. майже по всій поверхні шипуваті. 24, 30—80 см, V—VI1. **Ч. пахуча (з. душистая)** — **H. odorata (L.) Beauv.** (*Holcus odoratus L.*)

На луках, трав'янистих схилах, лісових галявинах, серед чагарників. Переважно в рівнинних лісових районах; на пд. і пд.-сх. стає більш рідкісним і зникає. Лік.

В КЗ найчастіше зустрічається на заплаві та боровій терасі у ролі спів-домінанта свіжих та вологих лук, іноді на узліссях лісів піщаних ділянок правого берега.



Рід 19. Пахуча трава (душистый колосок) — *Anthoxanthum* L.

1. Колосовидна волоть густа, 2—7 см завд. і до 1 см завш. Кол. до 7 мм завд. Зовн. кол. лус. неоднакові, перша — загострена, з 1 ж., друга — в 2 рази довша, з 3 ж. Кв. лус. близько 2 мм завд. Л. до 5 мм завш., як і піхви, голі або б.-м. опушені; яз. до 2 мм завд. 24, 30—60 см, V—VI ...1. **П. т. звичайна (д. к. обыкновенный)** — **A. odoratum L.**

На луках, лісових галявинах і осоннях. — На Поліссі, в зх. лісових районах і Карпатах, часто; в Лісостепу, рідше. Заходить у пн.-сх. райони Лівобережного Степу. Відомо ізольоване місцезнаходження в Асканії-Новій. Лік.

Відмічався в КЗ на узліссях штучних лісів правобережної частини.



Рід 20. Очеретянка (двукосточник) — *Phalaroides* N. M. Wolf

1. Волоть 8—20 см завд., часто має фіолетово-червонувате забарвлення (до висихання). Кол. ланцетні, стиснуті з боків, 4—5 мм завд. Зовн. кол. лус. видовженоланцетні, внутр. — лінійні, волосисті, до 1 мм завд. Кв. лус. тверді, шкірясті, блискучі. Л. до 20 мм завш., по краях шорсткі; яз. до 6 мм завд. 24, 50—200 см, V—VII ...1. **О. звичайна (д. тростниковый)** — **P. arundinacea (L.) Rausch.** (*Typhoides arundinacea (L.) Moench*, *Digraphis arundinacea (L.) Trin.*)

По берегах річок та на заболочених луках, нерідко утворює зарості. — По всій Україні (за виключенням Пд. Криму), але частіше в лісових та лісостепових районах. Корм., дек. (var. *pecta* L., зі смугастими листками — “шовкова трава” — дек.).

В КЗ зрідка домінує на ділянках вологих та мокрих лук заплави.



Рід 21. Бекманія (бекманнія) — Beckmannia Host

1. Суцв. до 30 см завд., однобічні, з колосоподібними гілочками. Кол. 2,5—3 мм завд. Ниж. кв. лус. ланцетна, на спинці б.-м. опушена. Л. 3—7 мм завш., плоскі, шорсткі. Яз. до 6 мм завд. Ст. при основі бульбоподібно потовщені. Ч, 50—150 см, VI—VIII1. **Б. звичайна (б. обыкновенная) — B. eruciformis (L.) Host.**

На вологих і заболочених луках і в подах. — В Лівобережній ч. України і Криму, часто; у сх. ч. Правобережжя, рідко; далі на зх. — одиничні місцезнаходження.

В КЗ зрідка домінує на ділянках вологих та мокрих лук заплави.



Рід 22. Тимофіївка (тимофеевка) — Phleum L.

1. Суцв. вузькоциліндричне, 5—15 см завд., 4—7 мм завш. Гілочки суцв. вільні, не зростаються з його головною віссю: при згинанні суцв. стає лопатевим. Кол. лус. 2—3 мм завд., на верхівці різко звужені в коротеньке вістря, по кілях без війок. Ч, 40—80 см, V—VI1. **Т. степова (т. степная) — P. phleoides (L.) Karst. (P. borhmeri Wib.)**

В степах, на сухих луках, серед чагарників і на осоннях. — По всій Україні, але на крайньому пд. Степу рідко. Корм.

В КЗ зрідка зустрічається на лучних та перелогових ділянках, полянах та узліссях.

— Гілочки суцв. зростаються з його головною віссю; при згинанні суцв. зберігає циліндричну форму і на лопаті не ділиться2

2. Піхва верхнього стеблового л. не здута. Остюковидні закінчення кол. лус. не довші за половину самої лус. Суцв. (2) 5—10 см завд., переважно сіро-зелене. Ч, 20—80 (100) см, V—VIII2. **Т. лучна (т. луговая) — P. pratense L. (P. nodosum L., P. bertolonii DC.).**

В КЗ трапляються два підвиди:

— Р. зазвичай 50—120 см завш.; пл. л. 3—10 мм завш.; волоть 5.5—8 мм завш.; кол. (без остюків), звичайно 3—4 мм завд.; пиляки 1.5—2 мм завд. Основа стебла не потовщена**Т. лучна (т. луговая) — P. pratense ssp. pratense L.**

— Р. зазвичай 15—50 см завш.; пл. л. 2—4 мм завш.; волоть 3.5—6 мм завш.; кол. (без остюків), зазвичай 2—3 мм завд.; пиляки 1—1.5 мм завд. Основа стебла потовщена**Т. вузлувата (т. узловатая) — P. pratense ssp. nodosum (L.) Arcang.**

На луках, лісових галявинах, в розріджених лісах і чагарниках, на степових і кам'янистих схилах. — По всій Україні, особливо на Поліссі, в Лісостепу,

Карпатах і Г. Криму (включаючи передгір'я і Пд. берег Криму); в Степу трапляється рідше (на пд. Степу зникає). Корм.

Обидва підвиди зрідка трапляються по всій території КЗ.



Рід 23. Китник, лисохвіст (лисохвост) — Alopecurus L.

1. Р. однорічні, ст. переважно від основи колінчасто висхідне. Кол. 2—3 мм завд., кол. лус. по кілю не крилаті, зрослі тільки при основі. Суцв. до кінців не звужене2

— Р. багаторічні, часто з повзучими крщ. Ст. прямі, часом висхідні. Суцв. довше, 4—9 см завд., циліндричне. Кол. лус. зрослі до 1/33

2. Кол. 2,5—3 мм завд., видовженоеліптичні, сидять на коротких гілочках по 3. Остюк ниж. кв. лус. майже в 2 рази перевищує кол.; ниж. кв. лус. тупа, майже обрубана. Пил. близько 2 мм завд., фіолетові або буруваті, з фіолетовим відтінком. ☉, 30—50 см, VI—VIII2. **К. колінчастий (л. коленчатый) — A. geniculatus L.**

По берегах водойм, біля каналів, на вологих луках. — В лісових і лісостепових районах, досить часто; заходить в пн. ч. Степу.

В КЗ зрідка домінує на невеличких ділянках вологих та мокрих лук заплави.

— Кол. 2—2,5 мм завд., овальні, сидять на коротких гілочках по 4—5. Остюк короткий, майже не виступає за межі кол.; ниж. кв. лус. звужена до верхівки, косо зрізана. Пил. близько 1 мм завд., жовтуватого-оранжеві, без фіолетового відтінку. ☉, 20—45 см, VI—VIII3. **К. рівний (л. равный) — A. aequalis Sobol. (A. fulvus Smith)**

На болотах, вологих і сирих луках, по берегах водойм і каналів. — По всій Україні, але в пд. степових районах значно рідше.

В КЗ зрідка зустрічається на ділянках вологих та мокрих лук заплави.

3. (1). Кол. видовжені та урноподібні, близько 4 мм завд.; кол. лус. на верхівці косо зрізані, з відігнутими назовні кінцями. Ниж. кв. лус. тупа, на верхівці косо зрізана. Піхва верхнього стеблового л. трохи здута. Яз. 3—4 мм завд. Ч, 50—150 см, V—VI4. **К. тростиновий (л. тростниковый) — A. arundinaceus Poir. (A. ventricosus Pers.)**

На болотах, вологих і сирих луках, по берегах водойм і каналів. — По всій Україні, але в пд. степових районах значно рідше.

На вологих луках часто з б. м. засоленими ґрунтами. — В Лісостепу, Степу і Г. Криму, звичайно; на Поліссі, рідко. Корм.

В КЗ зрідка домінує на ділянках вологих та мокрих лук в ур. Зміїні острови.

— Кол. еліптичні, з обох кінців звужені, 4—6 мм завд., кол. лус. поступово загострені (назовні кінцями не розходяться). Ниж. кв. лус. б. м. поступово загострена. Піхва верхнього стеблового л. не здута. Яз. коротший, 1—2,5 мм завд. 2, 40—120 см, V—VI..... 7. **Л. лучний (к. луговой) — A. pratensis L.**

На луках. — По всій Україні, за виключенням степової ч. Криму. Корм.

В КЗ часто домінує на ділянках вологих та мокрих лук заплави, зрідка зустрічається на інших територіях заповідника.



Рід 24. Костриця (овсяниця) — *Festuca L.*

1. Ниж. кв. лус. без остюка або з остюковидним загостренням до 0,5 (0,8) мм завд. лише у деяких кв. Л. пласкі, часом напівскладені, 3—5 мм завш. Р. з подовженими або укороченими крщ. Ст. при основі без лускоподібних піхов, позбавлених пл. л. Ниж. кв. лус. 5—7 мм завд., цільна, безоста або інколи у верхніх кв. в кол. короткоостиста. Коротка гілочка в ниж. вузлі волоті (якщо вона є) з 1—3 кол. Звичайна лучна р. 2, 30—100 см, V—VI 1. **К. лучна (о. луговая) — F. pratensis Huds. (F. elatior L.)**

На луках, осоннях, галявинах, вирубках, в розріджений лісах. — По всій Україні, звичайно; але частіше в лісових і лісостепових районах, на крайньому пд. Степу, рідко. Корм.

В КЗ звичайний вид лук, узлісь, узбіч доріг та перелогів.

— Ниж. кв. лус. у всіх кв. з остюком не коротшим за 0,8 мм..... 2

2. Всі л. ширші за 3 мм, пласкі або вздовж напівскладені 3

— Л. вегетативних пагонів вузькі, б.-м. щільно вздовж складені, до 1 (1,3) мм в діам.; л. генеративних пагонів бувають і більш широкі, але не ширші за 3 (5) мм..... 4

3. Ниж. кв. лус. з довгими звивистими остюками 10—15 мм завд., довшими за саму лус. Волоть розлога, поникла, 15—40 см завд. Л. 5—15 мм завш. 2, 100—120 см, VI—VIII..... 2. **К. велетенська (о. гигантская) — F. gigantea (L.) Vill.**

В широколистяних рівнинних і гірських лісах, часом на галявинах і по краях вирубок, піднімається до субальпійського поясу. — В лісових і лісостепових районах України (включаючи Карпати і Г. Крим), часто; в пн. ч. Степу, зрідка. Корм.

В КЗ спорадично зустрічається у свіжих та вологих широколистяних і мішаних лісах, іноді в штучних акацієвниках.

— Ниж. кв. лус. з остюками, не довшими за саму лус. Л. вегетативних пагонів не ширші за 3 (5) мм, зелені, пласкі. Волоть багатоколоскова, стиснута; довга гілочка в усіх її вузлах несе більше ніж (3) 5 кол. Коротка гілочка в нижньому вузлі волоті з 2 (4) кол. Яз. голий, вушка на верхівці піхви стеблообгортні, серповидні, голі. Ниж. кв. лус. верхніх кв. в кол. з остюком 1—2 мм завд. (ниж. кв. в кол. можуть бути короткоостюковими або безостими). 1. **К. лучна (о. луговая) — F. pratensis Huds.**

— Л. вегетативних пагонів ширші за 5 мм, зелені, пласкі, блискучі. Волоть розлога. Місце переходу пл. л. в піхву та вушка піхви б.-м. війчасті, іноді без війок 3. **К. очеретяна (о. тростникова) — F. arundinacea Schreb.**

На свіжих та вологих луках на солонцюватих ґрунтах. По всій Україні, але частіше на Лівобережжі.

В КЗ зустрічається вздовж узбіч доріг та у садках на садибі.

4 (2). Л. генеративних пагонів пласкі або нещільно вздовж складені, 1,5—5 мм завш. Р. з б.-м. довгими повзучими крщ., не утворюють дернин. Більшість пагонів відновлення в межах однієї р. позапіхові (при галуженні проривають піхву нижніх л. при їх основі). Піхви замкнуті по всій довжині, нижні — червонувато-бурі. Л. вегетативних пагонів щетиновидні, 0,6—1,2 мм в діам., стеблові — пласкі або жолобчасті, 2—2,5 (3) мм завш. Волоть б. м. компактна, малоколоскова, 5—10 см завд. Кол. 7—10 мм завд. Ниж. кв. лус. 4—6 мм завд., з остюком 1—4 мм завд. 2, 30—80 см, VI—VIII 4. **К. червона (о. красная) — F. rubra L. s. str.**

На луках і болотах, вирубках, галявинах, в лісах. — На Поліссі, в Лісостепу і Карпатах, звичайно; в пд. Степу трапляється тільки як заносна р. Корм.

В КЗ зрідка зустрічається на полянах та в рідколіссях.

— Л. генеративних пагонів волосовидні або щетиновидні, до 0,5—1,2 мм в діам. Піхви внутрішніх л. вегетативних пагонів майже до основи розщеплені 5

5. Л. вегетативних пагонів на поперечному перерізі під зовнішньою епідермою із суцільним, зазвичай тонким шаром склеренхіми у вигляді напівкільця рівномірної товщини. Інколи це напівкільце розірване на пласкі тяжі б.-м. однакової товщини. Дернини щільні, менші за розмірами. Л. зовні б.-м. шорсткі 6

— Л. на поперечному перерізі з окремими тяжами склеренхіми різної товщини, якщо ці тяжі зливаються у суцільне напівкільце, то товщина його біля середньої ж. та біля країв л. явно більша, ніж по бокам пл. л. 8

6. Л. зверху (всередині) переважно з 1 ребром і поодинокими короткими щетинками. Ст. під волоттю голі і гладенькі або на невеликій відстані шорсткі. Л. волосовидні, 0,3—0,6 (0,7) мм в діам. Волоть (2) 3—6 (8) см завд., пряма, з шорсткою віссю і гілочками.

Кол. 5—6 (8) мм завд. Ниж. кв. лус. 3,5—4 (4,5) мм завд., з остюком 1—1,5 мм завд., 2f, 20—60 см, VI—VII **5. К. овеча (о. овечья) — F. ovina L.**

В борах, на пасовищних і заплавних луках, в березових лісах. — На Поліссі, в зх. лісових районах Карпат, часто; в Лівобережному Лісостепу, рідко.

В КЗ зрідка зустрічається на полянах та в підлісках.

Типовий вид ряду *Ovinae* V. Krecz. et Bobr., представлений у флорі України трьома близькими видами: *F. ovina* s. str., *F. supina* і *F. tenuifolia*. Останній вид легко відрізнити від двох попередніх за відсутністю остюків на ниж. кв. лус., а перші два часом розглядають як підвиди *F. ovina* s. l. З них *F. ovina* s. str. — низькогірський і рівнинний лісовий вид, *F. supina* — високогірний карпатський вид. Розрізняються вони, переважно за ступенем замкнутості піхов, характеру опушення ст. л. і деякими кількісними показниками.

— Л. зверху (всередині) з 3—5 (7) ребрами і б.-м. довгими і густими волосками 7

7. Ст. під волоттю голі і гладенькі, часом на невеликій відстані шорсткі або опушені. Л. (0,3) 0,4—0,8 мм в діам., стирчать. Волоть (3,5) 6—12 (16) см завд., її ниж. гілочка не довше 1/4 всієї довжини суцв. Кол. 5—6 мм завд. Ниж. кв. лус. 3—4 мм завд., з остюком 0,4—1 (2) мм завд. Р. часом сизуваті. 2f, 20—50 (70) см, V—VI **6. К. Беккера (о. Беккера) — F. beckeri (Hack.) Trautv. (F. laeviscula Klok., F. duriuscula auct. fl. Ucr., p. p.)**

В борах, на піщаних терасах річок, піщаних варіантах різнотравно-типчакково-ковилиових степів, на слабо задернованих пісках. — В Лівобережних Лісостепу і Степу і сх. ч. Правобережжя, досить часто.

В КЗ типовий домінант угруповань псамофільної рослинності заплави, борової тераси та ділянок піщаних терас правого берега.

— Ст. під волоттю по всій довжині коротковолосисті. Л. 0,6—0,8 (1) мм в діам., зовні б.-м. опушені або з шипиками. Волоть 8—12 см завд., з короткими густоволосистими, рідше шорсткими гілочками і вісю. Кол. 6—7 мм завд. Ниж. кв. лус. 3,5—4 мм завд., з остюком 0,6—1 (1,5) мм завд. Р. зелені. 2f, 30—65 см, V—VI **7. К. поліська (о. полесская) — F. polesica Zapal. (F. querceto-pinetorum Klok.)**

На не задернованих пісках надлучних річкових терас, в борах. — На Поліссі, звичайно; в пн. ч. Правобережного Лісостепу, рідше; в Лівобережному Лісостепу відомі ізольовані місцезнаходження (Краснокутський р-н Харківської обл.).

В КЗ відмічався в ур. Зміїні острови.

8 (5). Л. тонковолосоподібні, 0,3—0,6 (0,7) мм в діам., сизі від воскового нальоту, нерідко короткі, відстовбурчені, своїми верхівками сягають 1/2 висоти ст. Склеренхіма утворює 3 потужних і 2 слабші тяжі, які рідко зливаються один з одним. Л. на поперечному перерізі в обрисах трикутні або оберненояйцеподібні,

в сухому стані ззовні з б.-м. вираженими борозенками. Кол. 4,5—6 (7) мм завд. Ниж. кв. лус. 2,5—3,5 (4) мм завд. Волоть (2) 3,5—5 (8) см завд. 2f, (10) 20—30 (50) см, V—VI **8. К. валіська (о. валісская) — F. valesiaca Gaud. (F. sulcata (Hack.) Nym. p. p.)**

В степах звичайно на сухих піщаних і супіщаних ґрунтах, кам'янистих місцях і сухих освітлених схилах, на високих гривах заплавних лук. — По всій Україні, б.-м. часто, за виключенням пн.-зх. регіону.

В КЗ зрідка зустрічається на ділянках давніх перелогів та не заліснених схилів.

— Кол. (5,5) 6—10 (14) мм завд. Ниж. кв. лус. (3) 3,5—6 мм завд. Л. товстоволосоподібні, (0,4) 0,5—0,9 мм в діам. Л. зовні і всередині шорсткі від б.-м. довгих шипиків. Р. зелена, без воскового нальоту. Л. 20—40 см завд., з 2 борозенками з кожного боку (склеренхіма із 3—5 (7) слабо розвинених тяжів). Вісь і гілочки волоті щетинисто-волосисті. 2f, 35—50 (70) см, V—VI **9. К. борозниста (о. бороздчатая) — F. rupicola Heuff. (F. sulcata (Hack.) Nym. auct. fl. Ucr. p. p.)**

В рівнинних степах — на найбільш плодючих ділянках, в б.-м. мезофітних місцезростаннях (дно і нижні частини схилів балок, поди, схили пн. експозиції), в чагарниках, лісополосах, на осоннях в розріджених лісах, у гірських лучних степах і остепнених луках, кам'янистих схилах і скелях. — В Лісостепу і Степу, Г. Криму і Карпатах, досить часто.

В КЗ зустрічається на перелогах, узбіччях доріг. Цей вид вузьколистих костриць найчастіше трапляється на правому березі.



Рід 25. Пажитниця (плевел) — *Lolium* L.

1. Р. багаторічні, утворюють дернинки. Л. пласкі, голі, до 4 мм завш. Колоси прямі, 8—17 см завд., з гладенькою вісю. Кол. лус. 6—9 мм завд., коротші за колоски; ниж. кв. лус. тупуватозагострені, безості. 2f, 15—65 см, VI—IX **1. П. багаторічна (п. многолетний, пастбищный райграс) — L. perenne L.**

На луках і галявинах, біля доріг, на вигонах і забур'янених місцях. — В Лісостепу, зх. районах Карпат і Г. Криму (включаючи передгір'я і ПБК), часто; на Поліссі і в Правобережному Степу, рідше; в степових районах Лівобережжя майже не трапляється. Корм., газонна трава.

В КЗ типовий домінант витоптуваних відкритих ділянок.

— Р. однорічна, рідше дворічна. Ст. під колосом і піхва б.-м. шорсткі. Членики осі колоса по всій верхній або тільки по головним ребрам шорсткі. Ниж. кв. лус. у верхніх кв. в кол. зазвичай з остюком 2—5 (12) мм завд. (рідко без остюка). Вісь кол. шорстка тільки по головним ребрам. ☉, ☼, 20—65 (100) см, VII—VII **2. П. багатоквіткова (п. многоцветковый, многоукосный райграс) — L. multiflorum Lam.**

Біля доріг, на забур'янистих місцях в населених пунктах, садах і парках, як інтродукована і заносна р. — В лісових і лісостепових районах, в Пд. Криму, зрідка. Корм., газонна трава.

В КЗ зрідка зустрічається на території садиби.



Рід 26. Тонконіг (мятлик) — *Poa* L.

1. Основи всіх пагонів перетворені в цибулини, що утворені потовщеними піхвами прикореневих л. Всі л. з довгозагостреними яз. Ниж. кв. лус. по кілю і ж. з довгим відстовбурченим опушенням. Замість всіх або частини кол. в суцв. часто утворюються маленькі цибулини. 2, 10—50 см, IV—VI.1. **Т. бульбистий (м. луковичный) — *P. bulbosa* L.**

В степах, на глинистих схилах, пісках, крейдах, кам'янистих відслоненнях, в борах і суборах, лісостепах, ялівцево-дубових лісах, на яйлах. — В Степу, сх. ч. Лісостепу і Криму, звичайно; в зх. ч. Лісостепу, Поліссі і Карпатах, зрідка.

В КЗ зустрічається на піщаних ділянках, інколи на відкритих ділянках заплави та борової тераси, в світлих акацієвих лісах на пд. схилах.

— Піхви прикореневих л. не потовщені і основи пагонів не перетворені в цибулини2

2. Ниж. кв. лус. по кілю і крайовим ж. б.-м. опушена або з волоконцями при основі кіля. Ст. сплюснуті, 2-кілеві, гладенькі. Ниж. кв. лус. 2—2,5 мм завд., на верхівці косо обрубана або заокруглена. 2, 20—70 см, VI—VIII.2. **Т. стиснутий (м. сплюснутый) — *P. compressa* L.**

На глинистих схилах, кам'янистих відслоненнях, пісках і як бур'ян. — По всій Україні, часто.

В КЗ зустрічається на піщаних узбіччях доріг, інколи на відкритих ділянках заплави та борової тераси, в світлих лісах.

— Ст. циліндричні або злегка стиснені з боків, але не кілюваті3

3. Р. зелена, з тонкими циліндричними ст. Верхні стеблові л. без яз. або з дуже короткими тупими яз. до 1 мм завд. Ст. гладенькі, вісь кол. опушена. Волоті до 15 (22) см завд., часом пониклі і зігнуті вітром в один бік. Ниж. кв. лус. 2,5—3,5 мм завд. 2, 35—80 (100) см, VI—VIII.3. **Т. дібровний (м. дубравный) — *P. nemoralis* L. (*P. hypanica* Prokud.)**

В широколистяних лісах, борах і суборах, на кам'янистих відслоненнях, яйлах. — В Карпатах, Поліссі, Лісостепу, Лівобережному Степу і Г. Криму, звичайно.

В КЗ повсюдно зростає в освітлених лісах, рідше на відкритих ділянках.

— Верх. стеблові л. з яз., довгими за 1 мм, якщо ж яз. короткі, то ст. шорсткі або вісь колоска гола4

4. Ст. гладенькі, під суцв. б.-ч. шорсткі. Яз. верхніх стеблових л. довгозагострені, (2,5) 3—7 (9) мм завд. Опушення кілю і крайових жилок дуже коротке, притиснуте, малопомітне. При основі кіля є пучок довгих, складених в кілька разів волоконць. Р. без намістоподібних крщ. 2, (30) 50—120 см, V—VIII.4. **Т. звичайний (м. обыкновенный) — *P. trivialis* L.**

На заплавах, луках, болотах, по берегах водойм, в заплавах лісах, на вирубах, полонинах. — На Поліссі, в Карпатах, Правобережному Лісостепу, звичайно; в пн. ч. Правобережного Степу, зрідка; на пд. і сх. рідше, замінюється попереднім видом. В Криму відсутній.

В КЗ зустрічається на узбіччях доріг, інколи на відкритих ділянках заплави та борової тераси, в світлих лісах.

— Ниж. кв. лус. без помітних проміжних ж., або з довгим опушенням по кілю і крайовим ж., або без волоконць при основі кіля5

5. Ниж. кв. лус. з волоконцями при основі кіля (без волоконць у *P. palustris* але тоді це багаторічна рослина вологих місцезростань)6

— Ниж. кв. лус. без волоконць при основі кіля. Одріччана рослина8

6. Ниж. кв. лус. з коротким опушенням по кілю і крайовим ж., з тупою або заокругленою верхівкою, зелена, під верхівкою золотиста, 2—3 мм завд., без помітних проміжних жилок. Колоски 2—5 (7) квіткові, з голою віссю. 2, 30—100 см, VI—VII.5. **Т. болотний (м. болотный) — *P. palustris* L.**

На заплавах, луках, болотах, по берегах водойм, в заплавах лісах, рідше — на вирубах і в лісостепах. — По всій Україні, звичайно. В Криму відсутній.

В КЗ зустрічається повсюдно, типовий домініант вологих та мокрих високотравних лук заплави.

— Ниж. кв. лус. знизу по крайовим ж. з довгими звивистими волоконцями7

7. Ниж. кв. лус. з випуклими проміжними ж., гострокілювата, 2,5—3,5 (4) мм завд., із довгими звивистими волоконцями на кілю. Кол. дрібніші 3,5—6 (7) мм завд., зелені або червонуваті, 3—5 квіткові. Внутрішні піхвові пагони утворюють при основі ст. щільну дернину. Волоть густа, багатокоскова. Л. безплідних пагонів (1) 1,5—3 мм завш., зазвичай плоскі. 2, 7—100 см, V—VII.6. **Т. луковий (м. луговой) — *P. pratensis* L.**

На заплавах, луках, лісових галявинах. — Повсюди, але на пд. Степу рідше.

В КЗ зустрічається повсюдно, типовий домі-
нант свіжих лук та перелогів.

— Л. безплідних пагонів 0,5—1 (1,5) мм завш.,
завичай згорнуті. 2, 5—80 см, VI—VII.....7. Т. вузь-
колистий (м. узколистный) — *P. angustifolia* L.

В степах, на остепнених луках, в сухих борах і
суборах, лісосмугах, на сухих схилах і кам'янистих
відслоненнях. — По всій Україні, звичайно.

В КЗ зустрічається повсюдно, типовий домі-
нант сухих лук та старих перелогів.

8 (5). Яз. верхніх стеблових л. широкі і тупі.
Ниж. кв. лус. тупа, з випуклими проміжними ж. Ст.
тонкі, слабкі, ☉, (2,5) 5—35 см, V—X, інколи I—VII
... 8. Т. однорічний (м. однолетний) — *P. annua* L.

На вирубках, по берегах водойм, на узбіччях
лісових і лучних доріг, на яйлах, субальпійських лу-
ках і в криволіссі Карпат, як бур'ян. — На Поліссі,
в Лісостепу, Карпатах і Г. Криму, звичайно.

В КЗ зустрічається повсюдно, вздовж доріг та
стежок.



Рід 27. Грястиця (ежа) — *Dactylis* L.

1. Піхви шорсткі, майже по всій довжині за-
мкнені, сплюснуті, кілюваті, голі, рідше б. м. волоси-
сті. Кол. лус. твердошкірясті, 4—7 мм завд., частіше з
малопомітними бічними ж., по кілю шорсткі або з
війками. Кол. щільно скупчені в багатокоскові пуч-
ки, 5—10 мм завд., сірувато-зелені, часом з фіолето-
вим відтінком. Волоть трикутна, стиснута, пряма. Р.
сірувато-зелена, утворює щільні, інколи великі дерни-
ни. 2, 40—100 см, V—VIII1. Г. збірна,
г. звичайна (е. сборная) — *D. glomerata* L.

На луках, в хвойних, широколистяних, зміша-
них і дрібнолистяних лісах, на осоннях і галявинах, в
заростях чагарників, на вирубках. — По всій Україні,
досить часто, за виключенням пд. степових районів,
де трапляється рідше. Корм.

В КЗ зустрічається повсюдно, типовий спів-
домінант лучних угруповань, спорадично в лісах.



Рід 28. Трясунка (трясучка) — *Brisa* L.

1. Гілочки волоті гладенькі або трохи шорсткі,
горизонтально відхилені. Ниж. кв. лус. на спинці рів-
номірно заокруглена, без помітного горбика. Л. до
4 мм завш., зверху шорсткі. Ст. гладенькі. 2, 20—
50 см, V—VIII1. Т. середня (т. средняя) —
B. media L.

На луках, лісових галявинах, в чагарниках,
вздовж доріг, по канавам і межах. — В Закарпатті і
Карпатах, зх. лісових районах, Поліссі і на пн. Лісо-
тепу, часто (на пд. рідшає). Дек.

КЗ часто зустрічається в ярусі трав мішаних
та широколистяних лісів.



Рід 29. Перлівка (перловник) — *Melica* L.

1. Волоть б.-м. стиснута, однобока. Кол. з двома
розвинутими плодючими кв., що сидять на зігнутих ніж-
ках. Яз. дуже короткий, не довший за 1 мм, інколи у ви-
гляді вузької торочки. Р. з довгими крщ. і переважно
одиначними ст. Кол. на верхівці заокруглені; кол. лус.
червонувато-фіолетові; ниж. кв. лус. нижньої кв. 6—
7,5 см завд., з виступаючими ж. 2, 30—60 см, V—
VI ..1. П. поникла (п. поникающий) — *M. nutans* L.

В свіжих і вологих широколистяних, змішаних і
деяких дрібнолистяних лісах і густих заростях чагар-
ників. — В лісових і лісостепових районах, Карпатах і Г.
Криму, часто; в Степу — одиничні місцезнаходження.

В КЗ часто зустрічається в ярусі трав міша-
них та широколистяних лісів.

Рід 30. Лепешняк (манник) — *Glyceria* R. Br.

— Кол. до 8 мм завд., 5—9 квіткові, стиснуті з
боків. Ст. переважно прямостоячі, товсті, при основі
до 1 см в діам., разом із піхвою циліндричні. Л. 10—
20 мм завш., кілюваті, короткозагострені. Волоть ве-
лика, густа, 20—40 см завд. 2, 100—200 см, V—
VII1. Л. великий (м. большой) — *G. maxima*
(C. Hartm.) Holmb. (*G. aquatica* (L.) Wahlenb.,
G. spectabilis Mert. et Koch).

На заболочених луках, по берегах водойм
(заходить у воду до глибини 2 м), на евтрофних і ме-
зотрофних мінеральних болотах, в мокрих типах рів-
нинних і гірських лісів. — По всій Україні, за виклю-
ченням Криму. Корм.

В КЗ часто утворює зарості, або спів-домінує
в угрупованнях прибережно-водної рослинності.

— Кол. 10-25 мм завд., та до 3-3,5 мм завш.,
циліндричні. Ст. переважно висхідні, вкорінюються в
нижній частині, разом із піхвою сплюснуті. Л. до 8 мм
завш. Волоть малоколоскова, здебільшого односто-
роння. 2, 30—120 см, V—VIII.... 2. Л. плаваючий
(м. плавающий) — *G. fluitans* (L.) R. Br.

На болотистих луках, мілководдях, вільшнях,
тимчасово затоплюваних зниженнях. Зустрічається по
всій Україні.

В КЗ рідко зустрічається у відповідних біото-
пах на всіх частинах його території.



Рід 31. Ковила (ковиль) — *Stipa* L.

1. Остюк ниж. кол. лус. волосовидний, ниж. кв.
лус. (10) 11—14 мм завд. Яз. л. вегетативних пагонів
1—3 мм завд. Л. 1—2 мм в діам., на внутрішньому
(верхньому) боці з шипиками і волосками, вздовж

складені, інколи майже плоскі. Суцв. 15—30 см завд. 2, 70—90 (130) см, VI—VII **1. К. волосиста (к. волосатик) — S. capillata L.**

В степах, на кам'янистих схилах і лісових осоннях. — В Степу, Кримських Передгір'ях і сх. ч. Пд. Криму, звичайно; в Лісостепу, часто (але рідше на пн.); одиночно заходить в Полісся і передгір'я Карпат; в Карпатах і на Закарпатті відсутній. Корм., охорон.

В КЗ приводиться для правобережних перелогів ділянок.

— Остюк ниж. кв. лус. перистий. Ниж. кв. лус. при основі повністю опушена, вище з 7 смужками волосків (з них 2 крайові, 2 бічні і 3 спинні). Крайові смужки волосків на ниж. кв. лус. не доходять до основи остюка. Яз. л. вегетативних пагонів завжди добре помітні; кінчик л. не відтягнутий у волосовидне закінчення. Піхви л. генеративних пагонів шорсткі. Л. вегетативних пагонів плоскі або вздовж складені, 0,9—1 мм у діам., відстовбурчені, на кінчику інколи з короткими щетинками; яз. л. генеративних пагонів 3—5 мм завд. Суцв. 18—20 (30) см завд. 2, 40—70 см, IV—VI **2. К. дніпровська (к. днепровський) — S. borysthenica Klok. ex Prokud. (S. graniticola Klok., S. sabulosa (Pacz.) Sljussar.)**

На прирічкових і приморських пісках, гранітних відслоненнях і піщаниках. — В Лівобережному Лісостепу і Степу, досить часто; на Правобережжі в степових районах і сх. ч. Лісостепу, часто; по піскам Дніпра і його приток заходить у Полісся; ізольовані місцезнаходження в окол. Чернівців і Кременця; трапляється на Керченському п-ві Криму. Охорон.

В КЗ зустрічається на піщаних сухих степах заплави та борової тераси. Відтворені штучні його популяції у правобережній частині.



Рід 32. Цицанія (цицання) — *Zizania* L.

1. Р. з повзучими пагонами. Ст. 1—2 см в діам., з голими вузлами. Л. 15—35 мм завш. Ниж. кв. лус. маточкових колосків з остюком 15—25 мм завд. 2, 200—300 см, VII—VI **1. Ц. широколиста (ц. широколистная, водяной рис широколистный) — Z. latifolia (Griseb.) Stapf**

По берегах водойм і на мілководді водосховищ як інтродуцент. Батьківщина — Сх. Азія.

В КЗ зростає в затоках заплавної острові, утворюючи монодомінантні зарості на значних площах.



Рід 33. Леєрсія (леєрсія) — *Leersia* Soland ex Sw.

1. Волоть нещільна, з довгими шорсткими гілочками, інколи повністю не виходить з піхви верхнього л. Кол. 4—6 мм завд., 1-квіткові, сильно стиснуті з боків. Кол. лус. відсутні. Ниж. кв. лус. шкірясто-

перетинчасті, з 5 ж. Л. плоскі, 4—15 мм завш. Р. з повзучими крщ. 2, 50—150 см, VII—IX **1. Л. рисовидна, дикий рис (л. рисовидная) — L. oryzoides (L.) Sw.**

На болотах, по берегах річок і струмків, по топким місцям, звичайно утворює зарості. — На Поліссі, в Лісостепу і пн.-сх. ч. Степу, звичайно; в пд. ч. Степу, рідко; трапляється в Карпатах; вид відсутній в Криму.

В КЗ часто трапляється на заплаві, утворюючи невеликі за площею зарості, або спів-домінує у заростях прибережно-водної рослинності.



Рід 34. Очерет (тростник) — *Phragmites* Adans.

1. Волоть 20—50 см завд., з темно-фіолетовими кол. 6—17 мм завд. Кол. лус. півчасті, загострені, нерівні, ниж. кол. лус. 2,5—5 мм завд., верх. кол. лус. 3—9 мм завд.; ниж. кв. лус. шиловидно-загострена, з гострячком, що в 2—3 рази перевищує саму лус. Л. плоскі, жорсткі, по краю гострошорсткі, 1—5 см завш. Р. з довгими крщ. 2, 80—500 см, VII—IX **1. О. звичайний, о. південний (т. обыкновенный, т. южный) — Ph. australis (Cav.) Trin. ex Steud. (Ph. communis Trin.)**

В заплавах річок, по берегах водойм, річок, озер, в плавнях, на болотах і заболочених луках. — По всій Україні, часто. Корм. (в молодому стані), технічне.

В КЗ зростає повсюдно у відповідних біотопах, утворюючи монодомінантні зарості на значних площах.



Рід 35. Молінія (молинія) — *Molinia* Schrank

1. Кол. лус. 3—4 мм завд.; кол. до 6 (8) мм завд., синювато-фіолетові, завдяки чому волоть набуває, б.-м. того ж забарвлення. Ст. при основі не потовщені. Р. утворюють густі дернини з вкороченими крщ. Л. плоскі, 3—6 мм завш., довгозагострені; яз. торочкуватий, з коротких волосків. Волоть вузька, стиснута, 15—30 см завд. 2, 40—90 см, VI—IX **1. М. голуба (м. голубая) — M. caerulea (L.) Moench**

На болотах, вологих луках і в лісах. — На Поліссі, в зх. і пн.-сх. ч. Лісостепу і Карпатах, звичайно; в пн.-сх. ч. Степу, рідше.

В КЗ рідко зустрічається в ярусі трав мішаних лісів ур. Зміїні острови.



Рід 36. Гусятник (полевичка) — *Eragrostis* N. M. Wolf

1. Нижні гілочки волоті зібрані на головній осі пучками по 3—7. Пл. л. і піхва без бородавчатих залозок по ж. **2**

— Нижні гілочки волоті сидять на головній осі по 1 або по 2. Пл. л. по серединній жилці знизу і по краям, а піхва по крупним ж. з добре помітними, б.-м. багаточисленними бородавчатыми залозками3

2. Нижні гілочки волоті при основі мають довгі волоски. Кол. 3—5 мм завд., 3—12-квіткові, переважно сірувато-фіолетові. Вісь колоска гола і гладенька. Пл. 1—2 мм завш. 24, 10—30 см, VII—X1. **Г. волосистий (П. волосистая) — E. pilosa (L.) Beauv.**

На пісках, гранітних і піщаникових скелях і як бур'ян на полях і засмічених місцях з піщаними ґрунтами. — У долинах річок від Полісся до пд. районів Степу, досить часто; в Карпат, Закарпатті, зрідка; знайдений близько Львова, в Передгір'ях Криму (Білогірськ) і Пд. Криму (Малоріченське).

В КЗ часто зустрічається вздовж доріг та стежок, а також на свіжих та вологих піщаних наносах заплави.

— Гілочки волоті при основі без волосків. Кол. 6—10 мм завд., 15—20-квіткові, переважно жовтувато-зелені. Вісь кол. з небагатьма короткими щетинками під кожною кв. лус. до 3 мм завш. 24, 10—50 см, VI—IX2. **Г. єгипетський (п. єгипетская) — E. aegyptiaca (Willd.) Delile**

На молодому елювії піщаних прибережних місць. — В заплавах річок басейна Дніпра і по Сіверському Донцю, зрідка; відомий в окол. Львова.

Наводився для КЗ.

3. Кол. лінійноланцетні, до 10 мм завд., 1,4—2,5 мм завш., 5—15 (20)-квіткові, переважно темно-фіолетові. Ниж. кв. лус. 1,5—2 мм завд., на верхівці тупа. Піхва з нещільно розміщеними відстовбурченими довгими волосками. Ніжки бокових колосків 0,6—4 мм завд. Волоть до 15 (20) см завд. з товстуватими майже горизонтально відставленими гілочками. 24, 10—50 см, VII—X3. **Г. малий (П. малая) — E. minor Host (E. poaeoides Beauv.)**

На городах, полях, перелогах, біля доріг, переважно на піщанистих ґрунтах. — В Степу, Лісостепу і Г. Криму, часто; в Лівобережному Поліссі і зх. ч. Карпат, дуже рідко. Бур.

В КЗ часто зустрічається вздовж доріг та стежок, а також на свіжих та вологих піщаних наносах заплави.

— Піхви голі, іноді з нечисленними війками. Ниж. кв. луск. на верхівці б.-м. гоструваті. Волоть розлога з тонкими довгими гілочками. Кол. видовжено-овальні, зазвичай сіруваті. 24, 15—80 см, VI—IX4. **Г. запашний (п. пахучая) — E. suaveolens A. Beck. Ex Claus**

На прирічкових пісках, в борах, як бур'ян по городах. По долині Десни та Дніпра.

В КЗ по піщаних відкритих ділянках на заплаві та боровій терасі.



Рід 37. Скритниця (скрытница) — *Crypsis* Ait.

1. Суцв. видовжене або видовженоовальне, до 3,5 см завд. Піхви верхніх л. розширені, підпирають або охоплюють знизу суцв. Кол. близько 3 мм завд. Ст. відносно розгалужені, з додатковими пазушними суцв. Тич. 3. 24, 5—25 (40) см, VII—IX1. **С. схенусовидна (С. камышевидная) — C. schoenoides (L.) Lam. (Heleochoa schoenoides (L.) Host ex Roem.)**

На солончаках, солончакових луках, засолених пісках. — В Степу і Лівобережному Лісостепу, часто; в Правобережному Лісостепу і Криму, рідко; по Дніпру і його притокам заходить в Полісся.

В КЗ зрідка зустрічається на невеличких ділянках вологих та мокрих лук заплави.

— Суцв. вузькоциліндричне, до 9 см завд. Піхва верхнього л. не розширена, циліндрична, не доходить до суцв., або рідше охоплює його лише в нижній частині. Кол. близько 2 мм завд. Ст. нерідко з недорозвинутими пазушними пагонами. Тич. 3. 24, 10—30 (65) см, VII—IX2. **С. китниковидна (с. лисохвостовидная) — C. alopecuroides (Pill. et Mitt.) Schad. (Heleochoa alopecuroides (Pill. Et Mitt.) Host ex Roem.)**

На прирічкових мулистопіщанистих місцях, солонцюватих луках (в подах), гальковиках, біля доріг. — По Дніпру, Дністру, Сіверському Донцю і їх притоках, в подах на пд. Степу, спорадично.

В КЗ зрідка зустрічається на невеличких ділянках вологих та мокрих лук заплави.



Рід 38. Плоскуха (ежовник) — *Echinochloa* Beauv.

1. Кол. лус. три: 2-га і 3-я по ж. з твердими довгими щетинками і добре вираженими на верхівці остюковидними загостреннями або остюками 24, 10—100 см, VII—X2. **П. звичайна, півняче просо звичайне, півняче просо (е. обыкновенный, петушьє просо) — E. crusgalli (L.) Beauv.**

На вологих прибережних місцях і як бур. в просяних культурах, на городах, баштанах, в садах, на зрошуваних полях, в посівах проса, інколи як пожнивна р. — По всій Україні, часто.

В КЗ зростає повсюдно як бур'янова рослина у відповідних біотопах. На заплаві бере участь у формуванні короткотривалого травостою на звільнених від води ділянках у меженний період другої половини літа.



Рід 39. Пальчатка (росичка) — *Digitaria* Hall.

1. Кол. еліптичні, тупуваті, близько 2 мм завд.; 2-га і 3-тя кол. лус. дорівнюють одна одній. Суцв. з 2—5 (9) гілочок 3—8 см завд. Л. і піхва (крім найнижчих л.) голі. 24, 10—40 см, VII—IX1. **П. звичайна (р. обыкновенная) — *D. ischaetum* (Schreb.) Muehl. (*D. linearis* (L.) Crep.)**

На пісках, біля доріг, по берегах водойм, в населених пунктах, як післяжнивний бур'ян на полях і городах. — В лісових районах Лісостепу і пн.-сх. ч. Степу, досить часто; по Дніпру спускається до його устя. Лік.

В КЗ зростає повсюдно як бур'янова рослина у відповідних біотопах. На заплаві бере участь у формуванні короткотривалого травостою на звільнених від води ділянках у меженний період другої половини літа.

— Кол. ланцетні, загострені, близько 3 мм завд.; друга кол. лус. завжди значно коротша за третю (верхню). Третя кол. лус. по краю без війок, б.-м. волосиста. 24, 25—80 см, VII—X2. **П. кров'яна (р. кроваво-красная) — *D. sanguinalis* (L.) Scop. (*Panicum sanguinale* L.)**

На вологих піщаних місцях, як бур'ян на полях і виноградниках, в населених пунктах біля доріг, в садах і парках. — В Лісостепу і Степу сх. ч. України, зх. ч. Пд. Криму і Закарпатті, досить часто; в зх. районах Лісостепу, зрідка.

Приводився для КЗ.



Рід 40. Мишій (щетинник) — *Setaria* Beauv.

1. Щетинки, що оточують кол., мають зарубки, що обернені назад, внаслідок чого суцв. чіпке. Суцв. вузькоциліндричне, до 10—15 см завд., в нижній частині розірване, ніби розбите на кільця. Кол. яйцеподібні, близько 2,5 мм завд.; ниж. кол. лус. в 3 рази коротші за кол. ☉, 20—100 см, VII—X1. **М. кільчастий (щ. мутовчатый) — *S. verticillata* (L.) Beauv.**

На засмічених місцях, в садах, парках, на городах, в посівах на зрошуваних землях; віддає перевагу легким ґрунтам. — В Лісостепу і Степу, Криму (переважно Пд.) і Закарпатті, спорадично; на Поліссі майже не заходить. Бур.

В КЗ зростає на квітниках, у садах та огородах на садибі та вздовж доріг.

В Україні інколи трапляються зразки із розбитим на кільця (як у *S. verticillata*), але не чіпким суцв. Це природні гібриди між *S. verticillata* і *S. viridis*, описані під назвою *S. ambigua* (Guss.) Guss. Н. Н. Цвелев (1974) вважає цей гібрид гібридогенним видом (*S. descipiens* Schimp.), який, на його думку, є фертильним і має цілком конкретний ареал.

— Щетинки, що оточують кол., мають зарубки, які обернені вперед, внаслідок чого суцв. не чіпке. Суцв. досить щільне, не розбите на кільця2

2. Кв. лус. поперечно-зморшкуваті; друга кол. лус. майже вдвічі коротша за третю. Кол. близько 3 мм завд. і до 2 мм завш. Суцв. циліндричне, (3) 4—6 см завд. Щетинки, що оточують кол., жовтуваті-руді. 24, 15—50 см, VI—IX2. **М. сизий (щ. сизый) — *S. glauca* (L.) Beauv.**

На городах, полях (серед просапних культур), по стерні, в садах, рідше по берегах річок на піщаних ґрунтах. — По всій Україні, б.-м. часто; в пд. степових районах переважно в долинах річок і подах. Бур.

В КЗ зростає повсюдно як бур'янова рослина у відповідних біотопах. На заплаві бере участь у формуванні короткотривалого травостою на звільнених від води ділянках у меженний період другої половини літа.

— Кв. лус. без поперечних зморшок; друга кол. лус. дорівнює або майже дорівнює третій3

3. Суцв. 3—12 см завд., 0,6—1 см завш., не лопатево, до верхівки і основи лише трохи звужене. Кол. близько 2,5 мм завд.; щетинки, що оточують кол., зелені, рідше фіолетово забарвлені, в 2—3 рази перевищують за довж. кол.; друга кол. лус. дорівнює третій. 24, 20—60 см, VI—X3. **М. зелений (щ. зеленый) — *S. viridis* (L.) Beauv.**

На оброблених ґрунтах (особливо по стерні озимих і ярових культур), на межах, узбіччях доріг, засмічених місцях, близько садиб. — По всій Україні, часто. Бур., лік.

В КЗ зростає повсюдно як бур'янова рослина у відповідних біотопах. На заплаві бере участь у формуванні короткотривалого травостою на звільнених від води ділянках у меженний період другої половини літа.



Рід 41. Бородач (бородач) — *Bothriochloa* Kuntze

1. Колосовидні гілочки суцв. 3—7 (9) см завд. Кол. 1-квіткові, близько 4 мм завд., розміщені парами, один — сидячий, двостатевий, другий — на ніжці, тичинковий. Ниж. кв. лус. двостатевої кв. перетворена на довгий колінчастий остюк 10—17 мм завд. Л. вузьколінійні, тонко загострені, близько 2 мм завш., при основі пластинки з довгими волосками. 24, 30—80 см, VII—IX1. **Б. звичайний (б. обыкновенный) — *B. ischaetum* (L.) Keng (*Andropogon ischaetum* L.)**

На сухих кам'янистих і глинистих схилах. — В Степу, пд. ч. Лісостепу, Г. Криму (включаючи передгір'я і Пд. Крим), Закарпатті, часто; на Поліссі, одиночно. Корм.

В КЗ зустрічається на давньоперелогових ділянках та на добре освітлених ділянках вздовж доріг.



Рід 42. Ячмінь (ячмень) – *Hordeum* L.

1. Суцв. колос, сильно остистий, з дуже ламкою віссю. Кол. 1-квіткові, розміщені групами по 3: середній – сидячий, плодючий, бічні – на коротких ніжках, тичинкові або недорозвинені. Кол. лус. в середній частині колоса ланцетно-шиловидні з густими війками по краю та остюком, що доходить до половини остюків кв. лус. Озимий однорічник ☉, 15—55 см, V—VI1. **Я. мишачий (Я. мышиний) — *H. murinum* L.**

На відкритих здебільшого не задернованих ділянках. Зустрічається на всій території України, найчастіше в пд. обл.

В КЗ неодноразово відмічався на узбіччях доріг та в акацієвниках.



Рід 43. Ценхрус (ценхрус) — *Cenchrus* L.

1. Кол. 4-7 мм завд., 2-квіткові, з ниж. недорозвиненою кв. Дві кол. лус. жорстко опушені та здерев'янілі. Кв. лус. після цвітіння також дерев'яніють. Л. пласкі, 2-5 мм завш., яз. 0,2-0,5 мм з рядком волосків до 1 мм завд. ☉, 15—60 см, VI – VII.....1. **Ц. малоквітковий (ц. малоцветковый) – *C. pauciflorus* Benth.**

Заносна рослина пд. України, що зростає здебільшого на рудералізованих ділянках. Карантинний вид бур'яну.

В КЗ кілька років підряд спостерігався на ділянці дороги перед входом на територію ур. Зміїні острови. Наразі відсутній у вказаному місці зростання. Можливі повторні занесення.



Література

Васильев А.Е., Воронин Н.С., Еленевский А.Г., Серебрякова Т.И. Ботаника: Морфология и анатомия растений. – М: Просвещение, 1978. – 478 с.

Определитель высших растений Украины / Д.Н. Доброчаева, М.И. Котов, Ю.Н. Прокудин, А.И. Барбарич. — 2-е изд. — К.: Наукова думка, 1987. — 548 с.

Прокудин Ю. Н., Вовк А. Г., Петрова О. А. Злаки Украины. — К.: Наукова думка, 1977. — 518 с.

Цвелев Н.Н. Злаки СССР. Под ред. Ан. А. Федорова. — Ленинград: Наука, 1976. — 788 с.

Шевчик В. Л., Соломаха В. Б., Войтюк Ю. О. Синтаксономія рослинності та список флори Канівського природного заповідника II. Український фітоценотичний збірник. — К., 1996. — Сер. Б, вип. 1(4). — С. 5-119.

Нидон К., Петерман И., Шеффель П., Шайба Б. Растения и животные. Руководство для натуралиста. – М.: Мир, 1991. – 263 с.

Clayton W.D., Vorontsova M.S., Harman, K.T. and Williamson H. (2006 onwards). Grass-Base — The Online World Grass Flora. <http://www.kew.org/data/grasses-db.html>.

- Aegilops L.** — 21, 23
Aegilops cylindrica Host — 23
Agropyron Gaertn. — 21, 22
Agropyron imbricatum Roem. et Schult. — 22
Agropyron pectinatum (Bieb.) Beauv. — 22
Agropyron pectiniforme Roem. et Schult. — 22
Agropyron stepposum Dubovik — 22
Agrostis L. — 20, 26
Agrostis alba auct., non L. p. p. — 27
Agrostis canina L. — 27
Agrostis capillaris auct., non L. — 26
Agrostis gigantea Roth — 27
Agrostis granitica Klok. — 27
Agrostis praticola Klok. — 27
Agrostis pseudoalba Klok. — 27
Agrostis stolonifera L. — 27
Agrostis stolonifera Bess. ex Schult. et Schult. — 27
Agrostis syreitschikowii P. Smirn. — 27
Agrostis tenuifolia Bieb. — 27
Agrostis tenuis Sibth. — 26
Agrostis vinealis Schreb. — 27
Agrostis vulgaris With. — 26
Agrostis zerovii Klok. — 27
Alopecurus L. — 20, 28
Alopecurus aequalis Sobol. — 28
Alopecurus arundinaceus Poir. — 28
Alopecurus fulvus Smith — 27
Alopecurus geniculatus L. — 28
Alopecurus pratensis L. — 29
Alopecurus ventricosus Pers. — 28
Andropogon ischaemum L. — 35
Anisantha C. Koch — 21, 24
Anisantha tectorum (L.) Nevski — 24
Anthoxanthum L. — 19, 27
Anthoxanthum odoratum L. — 27
Apera Adans. — 20, 26
Apera longiseta Klok. — 26
Apera spica-venti (L.) Beauv. — 26
Arrhenatherum Beauv. — 20, 25
Arrhenatherum elatius (L.) J. et C. Presl — 25
Avena L. — 20, 25
Avena cultiformis (Malz.) Malz. — 25

Beckmannia Host — 21, 28
Beckmannia eruciformis (L.) Host. — 28
Bothriochloa Kuntze — 19, 35
Bothriochloa ischaemum (L.) Keng — 35
Brachypodium Beauv. — 21, 22
Brachypodium pinnatum (L.) Beauv. — 22
Brachypodium sylvatica (Huds.) Beauv. — 22
Brisa L. — 20, 32
Brisa media L. — 32
Bromopsis Fourr. — 21, 24
Bromopsis benekenii (Lange) Holub — 24
Bromopsis inermis (Leyss.) Holub — 24
Bromopsis riparia (Rehm.) Holub — 24
Bromus L. — 21, 23
Bromus anatolicus Boiss. et Heldr. — 24
Bromus arvensis L. — 23
Bromus benekenii (Lange) Trimen — 24
Bromus commutatus Schrad. — 23
Bromus inermis Leys. — 24
Bromus japonicus Thunb. — 24

Bromus mollis L. — 23
Bromus riparia Rehm. — 24
Bromus squarrosus L. — 23
Bromus tectorum L. — 24

Calamagrostis Adans. — 19, 26
Calamagrostis arundinacea (L.) Roth — 26
Calamagrostis canescens (Web.) Roth. — 26
Calamagrostis epigeos (L.) Roth — 26
Calamagrostis lanceolata Roth — 26
Calamagrostis neglecta (Ehrh.) Gaertn., Mey. et Scherb. — 26
Cenchrus L. — 20, 36
Cenchrus pauciflorus Benth. — 36
Crypsis Ait. — 20, 34
Crypsis schoenoides (L.) Lam. — 34
Crypsis alopecuroides (Pill. et Mitt.) Schad. — 34

Dactylis L. — 21, 32
Dactylis glomerata L. — 32
Digitaria Hall. — 19, 35
Digitaria ischaemum (Schreb.) Muehl. — 35
Digitaria linearis (L.) Crep. — 35
Digitaria sanguinalis (L.) Scop. — 35
Digraphis arundinacea (L.) Trin. — 27

Echinochloa Beauv. — 19, 34
Echinochloa crusgalli (L.) Beauv. — 34
Elytrigia Desv. — 21, 22
Elytrigia elongata (Host) Nevski — 22
Elytrigia intermedia (Host) Nevski — 22
Elytrigia repens (L.) Nevski — 22
Elytrigia x mucronata (Opiz) Prokud. — 22
Eragrostis N. M. Wolf — 21, 33
Eragrostis minor Host — 34
Eragrostis poaeoides Beauv. — 34
Eragrostis suaveolens A. Beck. Ex Claus — 34
Eragrostis aegyptiaca (Willd.) Delile — 34
Eragrostis pilosa (L.) Beauv. — 34

Festuca L. — 21, 29
Festuca arundinacea Schreb. — 29
Festuca beckeri (Hack.) Trautv. — 30
Festuca duriuscula auct. fl. Ucr., p. p. — 30
Festuca elatior L. — 29
Festuca gigantea (L.) Vill. — 29
Festuca laeviscula Klok. — 30
Festuca ovina L. — 30
Festuca polesica Zapal. — 30
Festuca pratensis Huds. — 29
Festuca querceto-pinetorum Klok. — 30
Festuca rubra L. s. str. — 29
Festuca rupicola Heuff. — 30
Festuca sulcata (Hack.) Nym. — 30
Festuca supina — 30
Festuca tenuifolia — 30
Festuca valesiaca Gaud. — 30

Glyceria R. Br. — 21, 32
Glyceria aquatica (L.) Wahlenb. — 32
Glyceria fluitans (L.) R. Br. — 32
Glyceria maxima (C. Hartm.) Holmb. — 32
Glyceria spectabilis Mert. et Koch — 32

Helictotrichon Bess. — 20, 24
Helictotrichon pubescens (Huds.) Pilig. — 24
Hierochloe R.Br. — 20, 27
Hierochloe odorata (L.) Beauv. — 27
Hordeum L. — 19, 36
Hordeum murinum L. — 36
Heleochloa alopecuroides (Pill. Et Mitt.) Host ex Roem. — 34
Heleochloa schoenoides (L.) Host ex Roem. — 34
Holcus odoratus L. — 27

Koeleria Pers. — 20, 25
Koeleria borysthenica Klok. — 25
Koeleria cristata (L.) Pers. — 25
Koeleria gracilis Pers. — 25
Koeleria glauca (Spreng.) DC. — 25
Koeleria sabuletorum (Domin) Klok. — 25

Lolium L. — 21, 30
Lolium multiflorum Lam. — 30
Lolium perenne L. — 30
Leersia Soland ex Sw. — 19, 33
Leersia oryzoides (L.) Sw. — 33

Melica L. — 20, 32
Melica nutans L. — 32
Milium L. — 19, 25
Milium effusum L. — 25
Molinia Schrank — 20, 33
Molinia caerulea (L.) Moench — 33

Panicum sanguinale L. — 35
Phalaroides N. M. Wolf — 19, 27
Phalaroides arundinacea (L.) Rausch. — 27
Phleum bertolonii DC. — 28
Phleum borhmeri Wib. — 28
Phleum L. — 20, 28
Phleum nodosum L. — 28
Phleum phleoides (L.) Karst. — 28
Phleum pratense L. — 28
Phleum pratense ssp. *nodosum* (L.) Arcang. — 28

Phleum pratense ssp. *pratense* L. — 28
Phragmites Adans. — 20, 33
Phragmites australis (Cav.) Trin. ex Steud. — 33
Phragmites communis Trin. — 33
Poa L. — 21, 31
Poa angustifolia L. — 32
Poa annua L. — 32
Poa bulbosa L. — 31
Poa compressa L. — 31
Poa hypanica Prokud. — 31
Poa nemoralis L. — 31
Poa palustris L. — 31
Poa pratensis L. — 31
Poa trivialis L. — 31

Roegneria C. Koch — 21, 22
Roegneria canina (L.) Nevski — 22

Secale L. — 21, 23
Secale sylvestre Host — 23
Setaria Beauv. — 19, 35
Setaria ambigua (Guss.) Guss. — 35
Setaria decipiens Schimp. — 35
Setaria glauca (L.) Beauv. — 35
Setaria verticillata (L.) Beauv. — 35
Setaria viridis (L.) Beauv. — 35
Stipa L. — 19, 32
Stipa borysthenica Klok. ex Prokud. — 33
Stipa granitica Klok. — 33
Stipa sabulosa (Pacz.) Sljussar. — 33
Stipa capillata L. — 33

Typhoides arundinacea (L.) Moench — 27

Zerna benekenii (Lange) Lindm. — 24
Zerna inermis (Leys.) Lindm. — 24
Zerna riparia (Rehm.) Nevski — 24
Zerna tectorum (L.) Lindm. — 24
Zizania L. — 19, 32
Zizania latifolia (Griseb.) Stapf — 32



Алфавітний покажчик українських назв злаків

Анізанта — 21, 24
Анізанта покрівельна — 24

Бекманія — 21, 28
Бекманія звичайна — 28
Бородач — 19, 35
Бородач звичайний — 35
Бромус — 21, 23
Бромус мінливий — 23
Бромус м'який — 23
Бромус польовий — 23
Бромус розчепірений — 23
Бромус японський — 24

Вівсюг — 20, 25
Вівсюг подібний — 25
Вівсюнець — 20, 24
Вівсюнець пухнастий — 24

Грястиця — 21, 32
Грястиця збірна — 32
Грястиця звичайна — 32
Гусятник — 21, 33
Гусятник волосистий — 34
Гусятник єгипетський — 34
Гусятник запашний — 34
Гусятник малий — 34

Дикий рис — 33

Егілопс — 21, 23
Егілопс циліндричний — 23

Житняк — 21, 22
Житняк гребінчастий — 22
Жито — 21, 23
Жито дике — 23

Келерія — 20, 25
Келерія гребінчаста — 25
Келерія піскова — 25
Келерія сиза — 25
Кипець — 20, 25
Кипець гребінчастий — 25
Кипець пісковий — 25
Кипець сизий — 25
Китник — 20, 28
Китник колінчастий — 28
Китник лучний — 29
Китник рівний — 28
Китник тростинний — 28
Ковила — 19, 32
Ковила волосиста — 33
Ковила дніпровська — 33
Кострець — 21, 24
Кострець безостий — 24
Кострець Бенекена — 24
Кострець прибережний — 24
Костриця — 21, 29
Костриця Беккера — 30
Костриця борозниста — 30
Костриця валіська — 30
Костриця велетенська — 29

Костриця лучна — 29
Костриця овеча — 30
Костриця очеретяна — 29
Костриця поліська — 30
Костриця червона — 29
Куничник — 19, 26
Куничник сіруватий — 26
Куничник наземний — 26
Куничник непомітний — 26
Куничник очеретяний — 26
Куцоніжка — 21, 22
Куцоніжка лісова — 22
Куцоніжка пірчаста — 22

Леєрсія — 19, 33
Леєрсія рисовидна — 33
Лепешняк — 21, 32
Лепешняк великий — 32
Лепешняк плаваючий — 32
Лисохвіст — 20, 28
Лисохвіст колінчастий — 28
Лисохвіст лучний — 29
Лисохвіст рівний — 28
Лисохвіст тростинний — 28

Метлюг — 20, 26
Метлюг звичайний — 26
Мишій — 19, 35
Мишій зелений — 35
Мишій кільчастий — 35
Мишій сизий — 35
Мітлиця — 20, 26
Мітлиця велетенська — 27
Мітлиця виноградикова — 27
Мітлиця повзуча — 27
Мітлиця собача — 27
Мітлиця тонка — 26
Молінія — 20, 33
Молінія голуба — 33

Овес — 20, 25
Овес подібний — 25
Очерет — 20, 33
Очерет звичайний — 33
Очерет південний — 33
Очеретянка — 19, 27
Очеретянка звичайна — 27

Пажитниця — 21, 30
Пажитниця багаторічна — 30
Пажитниця багатоквіткова — 30
Пальчатка — 19, 35
Пальчатка звичайна — 35
Пальчатка кров'яна — 35
Пахуча трава — 19, 27
Пахуча трава звичайна — 27
Перлівка — 20, 32
Перлівка поникла — 32
Пирій — 21, 22
Пирій видовжений — 22
Пирій повзучий — 22
Пирій середній — 22
Півняче просо — 34

Півняче просо звичайне — 34
Плоскуха — 19, 34
Плоскуха звичайна — 34
Польовиця — 20, 26
Польовиця велетенська — 27
Польовиця винограднакова — 27
Польовиця повзуча — 27
Польовиця собача — 27
Польовиця тонка — 26
Просянка — 19, 25
Просянка розлога — 25

Райграс — 20, 25
Райграс високий — 25
Регнерія — 21, 22
Регнерія собача — 22

Скритниця — 20, 34
Скритниця китниковидна — 34
Скритниця схенусовидна — 34
Стоколос — 21, 24
Стоколос безостий — 24
Стоколос Бенекена — 24
Стоколос прибережний — 24

Тимофіївка — 20, 28
Тимофіївка вузлувата — 28
Тимофіївка лучна — 28
Тимофіївка степова — 28
Тонконіг — 21, 31
Тонконіг болотний — 31
Тонконіг бульбистий — 31
Тонконіг вузьколистий — 32
Тонконіг дібровний — 31
Тонконіг звичайний — 31
Тонконіг лучний — 31
Тонконіг однорічний — 32
Тонконіг стиснутий — 31
Трясунка — 20, 32
Трясунка середня — 32

Ценхрус — 20, 36
Ценхрус малоквітковий — 36
Цицанія — 19, 33
Цицанія широколиста — 33

Чаполоч — 20, 27
Чаполоч пахуча — 27

Ячмінь — 19, 36
Ячмінь мишачий — 36



- Анизанта** — 21, 24
Анизанта кровельная — 24
- Бекманния** — 21, 28
Бекманния обыкновенная — 28
- Бор** — 19, 25
Бор развесистый — 25
- Бородач** — 19, 35
Бородач обыкновенный — 35
- Вейник** — 19, 26
Вейник наземный — 26
Вейник незамеченный — 26
Вейник седеющий — 26
Вейник тростниковый — 26
Водяной рис широколистный — 33
- Двукосточник** — 19, 27
Двукосточник тростниковый — 27
- Душистый колосок** — 19, 27
Душистый колосок обыкновенный — 27
- Ежа** — 21, 32
Ежа сборная — 32
- Ежовник** — 19, 34
Ежовник обыкновенный — 34
- Житняк** — 21, 22
Житняк гребенчатый — 22
- Зубровка** — 20, 27
Зубровка душистая — 27
- Ковыль** — 19, 32
Ковыль волосатик — 33
Ковыль днепроvский — 33
- Коротконожка** — 21, 22
Коротконожка лесная — 22
Коротконожка перистая — 22
- Костер** — 21, 23
Костер мягкий — 23
Костер переменчивый — 23
Костер полевой — 23
Костер растопыренный — 23
Костер японский — 24
- Кострец** — 21, 24
Кострец безостый — 24
Кострец Бенекена — 24
Кострец береговой — 24
- Леерсия** — 19, 33
Леерсия рисовидная — 33
- Лисохвост** — 20, 28
Лисохвост коленчатый — 28
Лисохвост луговой — 29
Лисохвост равный — 28
Лисохвост тростниковый — 28
- Манник** — 21, 32
Манник большой — 32
Манник плавающий — 32
- Метлица** — 20, 26
Метлица обыкновенная — 26
- Многоукосный райграс — 30
- Молиния** — 20, 33
Молиния голубая — 33
- Мятлик** — 21, 31
Мятлик болотный — 31
Мятлик дубравный — 31
Мятлик луговой — 31
Мятлик луковичный — 31
Мятлик обыкновенный — 31
Мятлик однолетний — 32
Мятлик сплюснутый — 31
Мятлик узколистный — 32
- Овес** — 20, 25
Овес сходный — 25
- Овсец** — 20, 24
Овсец опушенный — 24
- Овсяница** — 21, 29
Овсяница Беккера — 30
Овсяница бороздчатая — 30
Овсяница валисская — 30
Овсяница гигантская — 29
Овсяница красная — 29
Овсяница луговая — 29
Овсяница овечья — 30
Овсяница полесская — 30
Овсяница тростниковая — 29
- Пастбищный райграс — 30
- Перловник** — 20, 32
Перловник понижающий — 32
- Петушье просо — 34
- Плевел** — 21, 30
Плевел многолетний — 30
Плевел многоцветковый — 30
- Полевица** — 20, 26
Полевица виноградниковая — 27
Полевица гигантская — 27
Полевица побегоносная — 27
Полевица собачья — 27
Полевица тонкая — 26
- Полевичка** — 21, 33
Полевичка волосистая — 34
Полевичка египетская — 34
Полевичка малая — 34
Полевичка пахучая — 34
- Пырей** — 21, 22
Пырей ползучий — 22
Пырей средний — 22
Пырей удлинённый — 22
- Райграс** — 20, 25
Райграс высокий — 25
- Рожь** — 21, 23
Рожь дикая — 23
- Росичка** — 19, 35
Росичка кроваво-красная — 35
Росичка обыкновенная — 35
- Рэгнерия** — 21, 22
Рэгнерия собачья — 22
- Скрытница** — 20, 34
Скрытница камышевидная — 34

Скрытница лисохвостовидная — 34

Тимофеевка — 20, 28

Тимофеевка луговая — 28

Тимофеевка степная — 28

Тимофеевка узловатая — 28

Тонконог — 20, 25

Тонконог гребенчатый — 25

Тонконог песчаный — 25

Тонконог сизый — 25

Тростник — 20, 33

Тростник обыкновенный — 33

Тростник южный — 33

Трясучка — 20, 32

Трясучка средняя — 32

Ценхрус — 20, 36

Ценхрус малоцветковый — 36

Цицания — 19, 33

Цицания широколистная — 33

Щетинник — 19, 35

Щетинник зеленый — 35

Щетинник мутовчатый — 35

Щетинник сизый — 35

Эгилопс — 21, 23

Эгилопс цилиндрический — 23

Ячмень — 19, 36

Ячмень мышиный — 36



Зміст

Вступ	3
Список використаних скорочень	4
Трохи інформації про морфологію злаків	5
Життєва форма	5
Коренева система та метаморфози підземних органів	5
Стебло	6
Листки	7
Суцвіття	8
Що таке “колосок” та як його розпізнати?	11
Ознаки колосків	12
Якою є квітка у злаків?	15
Зернівка – це насінина чи плід?	17
Найважливіші ознаки для визначення злаків	18
РОДИНА ЗЛАКОВІ — POACEAE (GRAMINEAE).	
Ключ для визначення родів	19
Література	37
Алфавітний покажчик латинських назв злаків	38
Алфавітний покажчик українських назв злаків	40
Алфавітний покажчик російських назв злаків	42

